

CZEGLÉDI KATALIN

A magyar-török nyelvviszony

Mahmud al- Kāšgari török szótára és nyelvtana alapján

1. Előszó

Már három éve annak, hogy Bárdi László orientalista, sinológus professzor kérésére, a Helikon Kiadó megbízásából lefordítottam magyarra Mahmud al-Kasgari orosz nyelvű kiadásának török szótárát és nyelvtanát. Azóta nem kaptam hírt a kiadásról, ezért elhatároztam, hogy a tervezett anyagot, a magyar-török nyelvviszonyt a kiadás előtt megírom. Tekintettel arra, hogy a szótár és nyelvtan sok olyan szót, nyelvtani elemet tartalmaz, amelynek magyar kapcsolatai vannak, ezeket kigyűjtöttem, feldolgoztam és az alábbiakban közzé teszem. Természetesen a lista bővíthető, ez az első lépés, mert ismereteim szerint Kasgari anyagát ilyen szempontból még nem dolgozták fel. Közel 1600 XI. századi török szónak van magyar kapcsolata. Igaz, ezek között vannak képzett és többszörösen képzett, toldalékos szavak is. Ehhez képest az akadémiai álláspont szerint csupán pár száz szót tartanak számon, azt is a magyarban jövevényszóként helytelenül.

2. Bevezető

A szótárnak és nyelvtannak az alábbi orosz nyelvű kiadását fordítottam magyarra: Kiadó: R. B. Szulajmenov Keletkutató Intézet, Oktatási és Tudományos Minisztérium, Kazah Köztársaság, Almati „Dajk Press” 2005; a szerző neve: Mahmūd al- Kāšgarī; a mű címe: *Dīvān Lugāt at-Turk*; arab nyelvről oroszra fordította és az előszót írta Z.-A. Auezova, a szótár fordítóját írta R. Ermers. A mű a Kazakisztáni Orientalisztikai Kutatások sorában jelent meg. A Szerkesztő Bizottság tagjai: I. N. Taszmagambetov (elnök), M. H. Abuszeitov (elnökhelyettes), Ju. G. Baranova, B. A. Kazgulov, B. E. Kumekov, K. Muminov, K. T. Talipov (Kazahsztán), R. G. Mukminova (Üzbegisztán), Sz. G. Kljastornij (Oroszország), M. Hazanov (USA), V. Furnyo (Franciaország). Az orosz nyelvű kiadás terjedelme 1288 oldal + 2 oldal.

2.1. A könyv előszavát és bevezetőjét a saját fordításomban tájékoztatásul az alábbiakban közre adom¹:

Jelen kiadvány elsőként tartalmazza a török szótár-irodalom első szótárának, a „*Dīvān Lugāt at-Turk*”-nak az eredeti arabról való teljes fordítását,

amelyet Mahmūd al- Kāšgari állított össze a XI. században.

A „*Dīvān*” al-Kāšgarī -nak zseniális munkája hírnevet szerzett a muzulmán világ határain túl, általános emberi mértékben is az ismeretek legértékesebb forrása.

A javasolt kiadás szövegét Z. – A. M. Auezova keletkutató szerkesztésében állították össze s az arab eredetiből pontos fordításra törekedtek.

A könyv egyaránt ajánlott a történész-, a nyelvész-kutatóknak, a tanároknak és az olvasók széles körének. A török szótáriródalom történetében az első szótár, a *Dīvān Lugāt at-Turk* sorsa csodálatosan alakult. A szerzője Mahmūd ibn al-Huszejn ibn Muhammad al-Kāšgarī tanúja volt a törökség rendkívüli hadi diadalának a muzulmán civilizáció hatalmas térségében a XI. században. A „*Dīvān*”, mint egyetemes szótár azért született, hogy megismertesse a muzulmán világot a hatalomra került török hódítók kultúrájával és nyelvével. A szerző látta a törökök nyelvében az erőt, amelyet összehasonlított az arab Megnyilatkozás muzulmán nyelvének erejével. A *Dīvān Lugāt at-Turk* a törökök nyelvének, történelmének és kultúrájának a belsejéből a külső világ felé irányul, a műfaja – kétnyelvű szótár, amelyet egy török írt arab nyelven a muzulmán világ egyesítése érdekében.

Az idő úgy hozta, hogy a XX. századig a török nyelv a maga sok nyelvjárásával elsősorban azoknak vívta ki az érdeklődését, akiknek anyanyelve volt, bár sok török szó átment a nem törökök nyelvébe is. Közel egy évezreden keresztül – a XI. századtól a XX. századig – az arab nyelven írt „*Dīvān*” úgy tűnt, hogy csak egy szűk muzulmán tudós kör számára volt ismert, akik az igazi lényegét megértették.

A XX. század elején, amikor a török nyelvjárások ismerői a legkülönbözőbbeknek tűntek politikai, földrajzi és felekezeti téren, – időnként jelentősen eltávolodtak egymástól – a „*Dīvān*” kéziratos másolatai a török nyelvészek kezébe kerültek, akik értékelték az igazi nagyságát ennek a ritkaságnak, amely pontos olvasatnak tűnt olyan egész sor szempont szerint is, amelynek az alapjait a modern turkológia rakta le. A „*Dīvān*” Jusuf Balaszagunskij Kutadgu Billik-e mellett lényegét tekintve az egyik legrégebbi könyv, amely a szövegeket török nyelven tartalmazza: az ő időben közeli elődei megőrződtek

¹ Tekintettel arra, hogy jelen írás tájékoztató jellegű, eltekintünk a jegyzetek közzétételétől, amelyek megtalálhatók lesznek a ma-

gyarra fordított teljes Kasgari anyagban, hozzáférhetők az orosz nyelvű változatban és a szándékaink szerint a majd megjelenő Magyar-török nyelvviszony c. könyvben.

napjainkig, – az orhoni-jenyiszeji írás emlékei, – amelyek eljutottak hozzánk más, nem könyv formájában – kőfeliratok alakjában.

Jelen kiadás az első kísérlete a *Dīvān Lugāt at-Turk* arab eredetiről oroszra való fordításának. A sors akaratának köszönhetően a mai korban az orosz nyelv a kommunikáció összekötő szálává vált a nagyszámú török népek között. A „Dīvān” oroszra való fordításának elkerülhetetlenségét tudományos társaság jelentette be még a múlt század 60-as éveiben, de egy sor ok miatt nem valósult meg.

A *Dīvān Lugāt at-Turk* – amelyet arab nyelven hoztak létre, és amelyben a török törzsek kultúráját és szókincsét írták le – gazdagsága és sokoldalúsága megköveteli ezen emlék kutatóitól és a fordítóitól legalább az arabisztika és a turkológia területén való kutatást, sőt az iranisztika és a Kína-kutatás területén való jártasságot is. A szöveg sokrétűsége a *Dīvān Lugāt at-Turk* időbeli távolsága miatt is elkerülhetetlenül hagy maga után néhány kérdést vitásnak és megoldatlannak, amely kérdések mindenek előtt a török szavak kiejtésére és a fordításra vonatkoznak. A turkológia terén az új kutatások javíthatják az általunk javasolt értelmezést annak ellenére, hogy a fordítók széleskörű ismereteket szereztek s a munka közvetett segítőinek a száma is tekintélyes, akikről szintén szólunk az alábbiakban. A fordító nagy elismerését fejezi ki a tanároknak, kollégáknak, a közeli ismerősöknek és mindazoknak, akiknek a részvétele lehetőséget adott az előkészületre és a *Dīvān Lugāt at-Turk* fordítására. Hálás a Kazakisztánban élő Fond Dzsordzs Szorosz-nak és a „Dajk-Pressz” kiadónak a szervező és finanszírozó támogató munkájáért, amelyet ennek az egyedülálló emlékeknek a fordítása érdekében tettek.

Az egész munka során különös hálával gondolt a tudományos vezetőjére és Tanítójára, aki megnyitotta számára az arab irodalom világát. Ő Anna Arkadyevna iszkoz-Dolinyina, a filológiai tudományok doktora, a Szentpétervári Állami Egyetem keleti fakultása arab filológiai tanszékének professzora.

Szapargali-aga Omarbekov nyelvjáráskutató, a kazak nyelv nagyszerű ismerője, a filológiai tudományok doktora a nyelvtudomány témakörében tartott érdekes előadásai során világossá tette, hogy a *Dīvān Lugāt at-Turk* a mai török nyelvek kutatásakor nagyon időszerű.

A Keesz Verszteeh professzorral, a Hollandiai Nejmegen Katolikus Egyetem Közép-keleti nyelvek tanszékének a vezetőjével folytatott tudományos beszélgetések óriási segítséget jelentettek neki a *Dīvān Lugāt at-Turk* elemzésekor és a fordítás Előszavának a munkálataiban.

A Szómutató összeállításakor a fordításban nagy részt vett ki Alekszandr Kajzer, a Van Dale holland kiadó munkatársa, aki a különleges számító-

gépes programok egész sorát dolgozta ki. A szöveg számítógépes megmunkálásában valódi segítséget nyújtott Rob Hekkersz, ennek a kiadásnak a programozója is.

Marat Katajevics Szembin, a kazakisztáni társadalomtudós jelentős információs segítséget adott azal, hogy elküldte Hollandiába a szovjet turkológusok munkáit.

Hála a közeli hozzátartozóknak azért, hogy a fordítási munkálatokkal kapcsolatban segítségére voltak. Felbecsülhetetlen értékű a részvétele a kedves feleségének Robert Ermersz doktornak, az arab és a török nyelvtudomány szakemberének a szöveg folyamatos szerkesztésében és köszönet a számítógépes munkálataiban való részvételéért, a Szómutató összeállításában végzett munkáért és a török szótár-irodalom kérdéseiről való konzultációkban való részvételéért. Horlan Matenovna Rahimbek, kitűnő pedagógus, az irodalom ismerője és értékelője, a fordító kedves Édesanyja nagy segítségére volt az orosz szöveg és a fordításhoz írt Előszó szerkesztésében. Az Édesapja Murat Muhtarovics Auezov, a nagyapja Maten Rahimbekov és a gyerekei: Zsanel, Zsami-Rianne, Hazir-Zserar az ihlet kiapadhatatlan forrásai voltak a fordítási munkálatokban és az új ismeretek keresésében.

Z. – A. M. Auezova
2004. április.

2.2. A könyv előszavában olvashatunk a *Dīvān Lugāt at-Turk* kiadásáról:

A XX. század elejétől kezdve a „Dīvān” ismertté vált az egész világon, miután elterjedt a fordítási kiadások valamint az ó- és a közép-török nyelvek szótárainak egész sora, amelyek a szótár-irodalom anyagát gazdagították. Elsőként 1915-1917 között Törökországban publikálta K. Rifat. 1928-ban a német keletkutató K. Brokkelmann hozta létre ennek a kiadásnak az alapján a „Közép-török nyelv szótára”-t. 1939-1941 között B. Atalaj kiadta az emlék török nyelvű fordítását, – majd pedig a faksimile (hasonmás) kéziratot (1941-ben) szómutatóval (1943-ban).

A fent jelzett kiadások – mindenekelőtt a „Dīvān” török nyelvre való fordítása, amelyeket B. Atalaj készített, – lehetővé tették Sz. Mutallibovnak, hogy 1960-1963 között lefordítsa üzbég nyelvre, és G. Abdurahmonov-val együtt összeállítsák a szómutatót a fordításhoz. 1969-ben a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Nyelvtudományi Intézete a „Dīvān” szótári anyagának a nagy részét bevonja a B. Atalaj török nyelvű fordításán alapuló átirásba, az Ótörök szótárba az orhoni-jenyiszeji és az uigur írásos emlékek anyagaival együtt.

1972-ben Nagy-Britanniában adták ki Dzs. Klopen „A török nyelvek a XIII. századig etimológiai

szótára”-t. A műbe hatalmas anyagot vontak be a *Dīvān Lugāt at-Turk* –ből, idézve a „Dīvān” hasonló kézirat kiadásából, amelyet Atalaj készített elő.

Kínában 1981-1984 között kiadták a *Dīvān Lugāt at-Turk* újgur nyelvű fordítását, amelyet Ibrahim Muti, Imin Turszun és mások készítettek elő.

A *Dīvān Lugāt at-Turk* –nak az Amerikai Egyesült Államokban 1982-1985-ben megjelent angol fordítását R. Denkoff és Dzs. Kelli készítette elő a kézirat alapján és részletes tudományos jegyzetekkel valamint mutatókkal látta el.

1990-ben Törökország Kulturális Minisztériuma a „Dīvān” új hasonló kézirat kiadását jelentette meg, amely visszaadta az eredeti színét és méretét. A kutatók széles körének nyílt lehetősége Mahmūd al-Kāsgarī eredeti halhatatlan munkájának a tanulmányozására.

1997-ben Kazakisztánban volt kiadva a *Dīvān Lugāt at-Turk* kazak nyelvű fordítása, amelyet A. Jegeibaj készített elő.

Ismereteink szerint a „Dīvān” teljes orosz nyelvű fordítása eddig még nem jelent meg, bár a „Szovjetszkaja Tyurkológija” című folyóiratban még 1972-ben, majd 1987-ben emlékeztek meg A. Rusztamov-nak az orosz nyelvű fordításról készített munkájáról.

A *Dīvān Lugāt at-Turk* fordításairól szólva tíz évet vártunk a napvilágra kerülésre, nem lehet szó nélkül hagyni az azerbajdzsán nyelvre történő fordítást, amelyet Halid Szaid Hodzsajev készített elő a szovjet tudomány számára 1935-1937-ben. A „Szovjetszkaja Tyurkológija” tanúsága szerint 1988-ban ez a fordítás még kiadatlan maradt és az Azerbajdzsán Köztársaság Tudományos Akadémiájának a szélfjében őrizték.

A fordító szól a *Dīvān Lugāt at-Turk*-nak a XX. századi kutatásokban elfoglalt helyéről.

A XX. században – a megalkotás után száz év múlva – a *Dīvān Lugāt at-Turk* az egész világon ismert lett, mint a tudás forrása, amelynek az értéke az idők folyamán csak nő.

A „Dīvān”-nak már az első kiadása – amelyet K. Rifat hozott létre 1915-1917-ben Isztambulban – kiváltotta a nemzetközi tudós közösség nagy érdeklődését.

A kiemelkedő német keletkutató K. Brokelmann 1918-tól kezdődően a cikkek sorát írta meg, amelyeket nyelvészeti kirándulásoknak, szólásoknak szentelt, s amelyek a török törzsek életéről, nyelvjárásairól tanúskodtak s amelyhez Mahmūd al-Kāsgarī vezetett el és 1928-ra előkészítette a fent említett „Középtörök nyelv szótára”-t.

1921-ben a német keletkutató G. Bergstresser a *Dīvān Lugāt at-Turk* szerkezetének szentelt egy cikket, amelyben összehasonlította al-Fārābī „Dīvān al-Adab”-jával. F. Hommel 1923-ban jelentetett meg

egy tanulmányt a „Dīvān”-ban szereplő ótörök közmondásokról.

A legkitűnőbb orosz keletkutató V. V. Bartold 1921-ben „A XI. század török-arab szótára” címen előadást készített, amelyet Péterváron az Orosz Régészeti Társaság Keleti tagozatának ülésén adott elő. A „Dīvān” történeti-néprajzi anyaga a legfontosabb forrásként szolgált V. V. Bartold számára a törökök történetéről szóló saját elképzelései kidolgozásában, amelyet legteljesebb mértékben a Közép-Ázsia török népeinek történetéről szóló ismert ciklusában fejtett ki, s amelyet Isztambulban az egyetemen adott elő 1926-ban.

Ugyanabban az évben Sz. E. Malov orosz turkológus az ótörök irodalomról szóló saját szövegébe beletett néhány verset a *Dīvān Lugāt at-Turk*-ból lefordítva azt orosz nyelvre, 1951-re pedig elkészítette „Az ótörök íráskor emlékei” tanulmányát, amelybe bekerült egy hatalmas anyag a „Dīvān” tanulmányozása kapcsán.

A 20-as években nagy jelentőséget tulajdonítottak a *Dīvān Lugāt at-Turk*-nak és a Szovjetunió török nyelvű területein az elemző vizsgálatok tárgyává vált (vö.: pl. B. Csobanzade és P. K. Zsuze Azerbajdzsánban, Dzs. Velidov Tatarisztánban, A. Fitrat Üzbegisztánban kiadott munkáit).

A 30-as évektől kezdődően M. F. Koprjulju török keletkutató jelentetett meg egy sor munkát, amelyet a – jelentős mértékben a *Dīvān Lugāt at-Turk* anyagán alapuló – török nyelvek történetének szentelt. Egy másik török tudós A. Z. Validi Togan 1932-ben írt cikkeket a *Dīvān* keletkezési dátuma pontosításáról és Mahmūd al-Kāsgarī életrajzának megírásáról.

1935-ben A. Germann publikál cikket a török törzsek térképéről, amelyet Mahmūd al-Kāsgarī készített és beletett a *Dīvān Lugāt at-Turk*-ba.

Néhány év múltán a Szovjetunióban ehhez az igen érdekes témához fordul I. I. Umnyakov.

1935-ben a Szovjetunióban publikálták a „Türkmének és Türkmenia történetének anyagai”-t, amely tartalmaz néhány V. I. Beljajev idézte ismertetet Mahmūd al-Kāsgarī-ról és munkájáról, valamint töredékeket a *Dīvān Lugāt at-Turk*-ból s amelyet a türkmén-oguzoknak szenteltek I. N. Lemanov (orosz nyelvre történő) fordításában.

A *Dīvān Lugāt at-Turk* török nyelvű fordításának a napvilágra kerülése – amelyet Atalaj készített (1939-1941) – adott lehetőséget arra, hogy Mahmūd al-Kāsgarī munkáját a török nyelveket ismerő – bár az arab nyelvet nem mindig – kutatók szélesebb köre tanulmányozza. A kiemelkedő szovjet turkológus A. N. Kononov következtetése szerint Atalaj fordítása „sajátos szerepet játszott a turkológia fejlődésében, a turkológusok kezébe a következtetéseket illetően mély és az anyag tartalmát illetően fontos munkát adott”. A *Dīvān Lugāt at-Turk* kuta-

tásának a történetében jelentős esemény volt B. Atalajnak a kézirat hasonmás kiadása (1941-ben) és a „Dīvān”-hoz írt szómutató (1943-ban).

Az 50-es években O. Pricak jelentetett meg cikkeket, amelyeket a Karahanidák történetével foglalkozó vitás kérdéseknek és Mahmūd al- Kāsgarī életrajzának szentelt. 1956-ban A. Bombacsi fordított egy részt a „Török irodalom története”-ben a *Dīvān Lugāt at-Turk*-ből vett költői idézetek áttekintésére.

1958-ban került napvilágra Sz. Ahalla kutatása, amely mint a mai török nyelvek egyikének történetéről szóló első munka kapcsolatos a *Dīvān Lugāt at-Turk* anyagával. 1959-ben adták ki Sz. K. Ibragimov és V. Sz. Hrakovszkij munkáját a kazak nyelv kialakulásának történetéről a *Dīvān Lugāt at-Turk* anyagának fényében.

A szovjet turkológia történetében fontos esemény volt a *Dīvān Lugāt at-Turk* üzbég nyelvű fordításának a megjelenése, amelyet Sz. Mutallibov készített (1960-1963). A. N. Kononov értékelése szerint „a „Dīvān”-nak B. Atalaj és Sz. Mutallibov készítette fordításai a turkológusoknak rendelkezésükre bocsátottak egy reményteljes anyagot ennek a kiemelkedő emléknek a hangtani-nyelvészeti és szóképzettani kutatásai számára és a török nyelvek történetének mélyebb tanulmányozásához reményteli támaszként szolgáltak.”

A 60-as, -70-es években a Szovjetunióban sok munkát adtak ki, amelyet Mahmūd al- Kāsgarī-nak és a *Dīvān Lugāt at-Turk* különböző szempontú megközelítésének szenteltek. Nagy részük a nyelvtudomány témakörébe tartozik és mindenek előtt a török nyelvek történetének tanulmányozásával és azok csoportosításával kapcsolatos (róluk részletes felvilágosítást lehet találni A. N. Kononov írásában a „Szovjetszkaja Tyurkologija” folyóiratban, ahol a *Dīvān Lugāt at-Turk*-ről szóló kutatási tevékenységeket összegzi).

A 70-es években amerikai tudósok R. Denkoff és Dzs. Kelli publikált egy sor cikket a *Dīvān Lugāt at-Turk*-ről, 1982-1985-ben pedig kiadták az angol nyelvű fordítását. A munkálatok során nagy figyelmet fordítottak a nem világos, a javított, a kiegészített és egyértelműen hibás kéziratrészekre, amely lehetővé tette a szöveg tudományosan megújított javítását s amely a régi kéziratokkal való munkálkodáshoz elengedhetetlenül szükséges. A fordítást olyan jelentős kutatások előzték meg, amelyeket a *Dīvān Lugāt at-Turk* dátumozásának problémáira fordítottak, valamint a későbbi betétek megvilágosításának és a kézirat szövegének kiegészítésével kapcsolatos módszerekre irányítottak, a történetének keletkezési körülményeire, a szóképzlet szerkezeti felépítésére és a tartalomra, hiszen al- Kāsgarī a Könyvében az arab szóképzlet kifejezéseit is használta, figyelmet fordítottak a „Dīvān”-ban felállított fonológiára. Denkoff és Kelli fordítását ellátták a török

szavak szómutatójával a legrészletesebb névszói és tárgyi mutatókkal együtt.

A nyolcvanas évek publikációi közül, amelyek a *Dīvān Lugāt at-Turk* anyagát tanulmányozzák, meg kell említeni H. Korogla-nak az ótörök irodalomról szóló cikkét, valamint a pétervári keletkutató A. B. Halidov munkáját is, amelyben a *Dīvān Lugāt at-Turk*-nak az al Fārābī „Dīvān al Adab”-jával való összehasonlítását végezte.

A holland keletkutató R. Ermersz tanulmányában – amelyet a török szótárirodalom történetének szentelt az arab nyelvtudomány kategóriájában (1999-ben) – különös figyelmet fordított a *Dīvān Lugāt at-Turk* hangtani és mondattani elemzésére illetőleg a török nyelvtudományban betöltött szerepének a megvizsgálására.

Nagy érdeklődést mutatott ezen a téren I. Havensild kutatása, amelyet a *Dīvān Lugāt at-Turk*-ban szereplő állatneveknek szentelt.

Az ótörök kultúra tanulmányozása elkerülhetetlenül elvezeti a kutatókat azoknak az ismereteknek a forrásához, amelyeket a szomszéd kultúrák hordozói hoztak létre: arab, iráni, kínai. Nehéz lenne túlbecsülni azon ismeretek összehasonlító tanulmányozásának fontosságát, amelyeket a *Dīvān Lugāt at-Turk*-ben találunk összehasonlítva a törökökről szóló kínai források adataival. Az e területről szóló legutóbbi publikációk között meg kell említeni M. Biran cikket a Karahanidákról, valamint a kazakisztáni kínakutató Ju. A. Zuev monográfiáját, amelyet a korai törökség ideológiája elemzésének szentelt.

2.3. A továbbiakban Auezova szól A *Dīvān Lugāt at-Turk* kéziratának sorsáról:

A *Dīvān Lugāt at-Turk* napjainkig egyetlen kéziratban maradt fenn, amelyet a Millet Genel könyvtárban őriznek Isztambulban. A kézirat 319 kb. 239 x 165 mm méretű lapból áll, amelyben mindössze a XX. században számozott 638 oldal van.

Az oldalon lévő szöveg kb. 175 x 115 milliméternyi helyet foglal el. Minden egyes oldalon 17 sor van, amelyet naszh kézírással írtak.

A szöveget nyilvánosságra hozták: a diakritikus (a betűk megkülönböztetésére szolgáló) jelekből ítélve azokat néhány szerző különböző időkből vitte bele a szövegbe. A kézirat területén különböző kiemelésekkel vannak készítve a megjegyzések és a betoldások. A címoldalon a szöveg ugyanazon írással van készítve, mint az egész kézirat, de tartalma szerint nem kapcsolatos a „Dīvān”-nal.

A fenyőgyantából ítélve Mahmūd al- Kāsgarī a saját maga végezte munkát befejezte 466/1074 évben, a megőrzött kéziratnak a szövege pedig az eredetiből kétszáz évvel később 664/1266 évben át lett írva.

A „Dīvān” bevezető részében Mahmūd al-Kāsgarī rámutatott arra, hogy a munkája az abbaszida kalifának a Bagdadban uralkodó al-Muktadī-nak lett szentelve.

Ha a „Dīvān” el is jutott a kalifához gazdagítva a könyvtárát, az 1258 után lehetett, mindenek előtt a mamelukokhoz jutott el. Kelli és Denkoff feltételezése szerint – akik felvállalták a „Dīvān” szövege történetének rekonstrukciós kísérletét – a könyv új birtokosa megalapozva a török nyelvek tanulmányozásának szükségességét elhatározta, hogy az eredetiről másolatot készít, biztosítva ezt a másolót, akinek a neve fel van tüntetve a kézirat végén: Muhammad ibn Abī-l-Fath asz-Szāvī, később – ad-Dimaskī. A másoló tanúsága szerint a munkája a hét első napján a huszonhetedik Savvālja 664-dik évében lett befejezve, vagy Krisztus születése után 1266 augusztus 1-én.

A címlapon a feliratokból ítélve 1400-1401 a kézirat Muhammad ibn Ahmad Hatību Dārajjā-hoz tartozik, aki Kairóban élt. Kiliszli Rifat feltételezése szerint, amelyet jóval későbbi kutatók is megtámo- gatnak, ő volt a nevezetes tudós Muhammad ibn Ahmad ibn Szulajmān al-Anszārī ad-Dimaskī ad Dārānī (745/1344-810/1407 évben).

825/1422-ben Badraddīn al-Ajnī a 30 kötetes antológia összeállítója Ikd al-zsumīn fī tarīh ahl az-zamān történetéről, belevett egy sor részt a „Dīvān” szövegéből a munkájának az első kötetébe. Az Ajnī-ből vett idézetek részeinek a szembeállítás a kéziratban megőrződött szöveggel arról tanúskodik, hogy éppen ezt a kéziratot használta fel. Isztambulba a kéziratot mihamarabb átszállították a mameluk államnak 1517-ben az oszmán meghódítása után. A megjegyzések sora és javítások magán a szövegen világosan az oszmán korszakban készült.

Például 1650-ben a „Dīvān”-ról készült megjegyzések bekerültek Kātiba Cselebi ismert bibliográfiai munkájába, aki mint Hazszi Halifa, Kasf az-Zunūn is ismert. Más megjegyzések a „Dīvān”-ról a XX. századig nem ismertek.

A XX. század elején a kézirat egy Nazif Pasa nevű emberhez tartozott, aki Törökországban Vanyi Ogullari-ban élt, ő odaadta ajándékba egy hölgy rokonának, mint értékes holmit. Körülbelül 1917-ben a könyv ki volt állítva eladásra az Isztambuli könyvpiacra és megvásárolta egy híres könyvbarát Ali Emir. Később (Ali Emir egész gyűjteményével együtt) a könyv Isztambulban a Fatih kerületben lévő Millet Genel könyvtárba került. Itt őrzik a mai napig.

Megismertette az olvasót a törökök gondolkodásmódjával, Mahmūd al- Kāsgarī nem egyszer idézett verseket, ahol a legmagasabb eröként, az emberi sorsok beteljesedéseként ismerik el az Idő-t: Kozmosz-Idő, Világ-Idő, Sors-Idő. Az arabban ezt az értelmezést a *zamān*, a törökben az – *uzlak*, *ūd*,

uzuk, *azsun* szavakkal adják vissza:

„Ilyen az Ő (Időnek a) szokása,

más – pusztá szavak:

mikor elengedi a nyilat célozva a múltó világot, és hegytetők omolnak össze” (DLT. 90. oldal)

„Amikor hozzád jönnek a megpróbáltatások és a megfosztások,

légy türelmes, – mond, hogy ez is elmegy.

Légy járatos abban, amit az Idő tesz,

és ne menj minden szegénység nyomába, bánkódván” (DLT, 548. oldal).

Mahmūd al- Kāsgarī munkájának az Idő sajátos sorsot készített elő, a titkos magány századán át megjelentetvén az ő világát az ismeretek és az ihlet értéktelen forrásának minőségében.

2.4. Auezova szól A *Dīvān Lugāt at-Turk* megalkotásának céljáról is:

A *Dīvān Lugāt at-Turk* a muzulmán világban a török törzseknek az óriási katonai-politikai győzelmének idején született. A XI. században a türk-oguzok mostanáig ismertek arról, hogy alapvetően, mint zsoldos harcosok a muzulmán uralkodók seregeiben a Szeldzsukok dinasztiájának a vezetése alatt hatalmas területeket hódítottak meg, amelyek az arab és az iráni dinasztiák ellenőrzése alatt voltak Horasztól a Földközi-tengerig Közel-Keleten, valamint Kis-Ázsiában s győzelmet arattak a bizánci császár felett. A X. század végén a keleti türkök a Karahani-dák dinasztiájának irányításával, akiknek a fővárosa Kasgar volt, megerősítették a hatalmukat Közép-Ázsiában a Szamanidák iráni dinasztiája feletti győzelem után.

Mahmūd al- Kāsgarī munkája különösen a szögyűjteményhez írt Előszó – nyilvánvaló bizonyítéka a szerző legmagasabb lelki és érzelmi felemelkedtségének, aki elénk tárja a törökök világát – a népet, akit a Mindenható választott ki, hogy irányítsa a világot:

„...Allah a Mindenható hozta a Siker fényét a

törökök csillagzatára,

uralmuk szétterjedt az égtelen tájon,

at-turk-nak nevezte őket

és ellátta hatalommal,

a Kor Uralkodóivá tette

és a világ uralmának a gyeplőjét a kezükbe adta,

a (többi) ember fölé emelte,

megerősítette azokat, akik az igazsághoz

fordulván hozzájuk közel és odaadók voltak”

(DLT, 2. oldal)

Az Előszó-ban Mahmūd al- Kāsgarī rámutat arra, hogy a munkája az Abbaszida kalifának al-Muktadī-nak (1075-1094 év) van szentelve, akinek a szemében van a muzulmán többség, a legnagyobb szellemi tekintély:

„Én megírtam a Könyvemet kérve Allahnak, a Mindenhatónak a segítségét, és azt Dīvān Lugāt at-Turk-nek neveztem el azért, hogy Örök Emlékévé és Felülmúlhatatlan Értékévé váljon Öexcelenciájának (a nemzet folytatójának), a szent és prófétának, a mohamedán papnak, a Hasimitáknak és Abbaszidáknak, a mi Urunknak és Oltalmazónknak Abū-l-Kāszima Abdallah ibn Muhammad al-Muktadī bi-Amrillah-nak, az Igazhitű Emirnek, a világ Parancsolójának...” (DLT, 3. oldal).

A törökök történetében az első szótár – amely megismerteti az ő nyelvükön keresztül a muzulmán világot – mint remekmű lett kigondolva, méltó a törökök hadi győzelmére mint az ő kultúrájuk és szellemük győzelmének bizonyítéka.

2.5. A *Dīvān Lugāt at-Turk* szerzőjéről a következőket tudhatjuk meg:

Mahmūd al- Kāsgarī az Előszóban megalapozza a jogosságát a török nyelvjárások első gyűjteménye létrehozásának, amely az ő fő érveivel együtt világos gondolatokat tartalmazó irodalomtörténeti mestermű, alkotás, eredet és hadi remekmű:

„Közülük (törökök közül) én – a legékesszólóbbak és az előadásban a legvilágosabbak egyike, a legműveltebb, a legnemesebb származású és a legügyesebb a kopja vetésben” (DLT, 3. oldal)

Al- Kāsgarī közli a török nyelvjárások területén lévő gazdag ismereteinek a megszerzési módjait:

„Keresztülmentem a városaikon és a sztyeppéjükön, megismertem a nyelvjárásaikat és a verseiket: török, türkmén-ogúz, Zsakil, Jagmā és kirgiz” (DLT, 3. oldal).

Az anyagból, a „Dīvān” bemutatott szövegéből egyértelműen kitűnik, hogy a nyelvjárások száma annál jóval nagyobb, mint amit a szerző tanulmányozott.

Az önéletrajzi tájékoztatóban Al- Kāsgarī csak megemlékezik az apja születésének a helyéről – Barszgān városról, amely az Iszik-Kül tó déli partján helyezkedik el. Maga a szerző származását tekintve Kasgar-i születésű – a Karahanidák vagy Hakaniták, ahogyan al-Kāsgarī nevezi őket, birodalmának központja. A **urdū** szócikkben a szerző közli, hogy Kasgar ismert volt a törökök számára úgy is, mint **urdū kand**, azaz „város, amelyben az uralkodók élnek” (DLT, 74. oldal).

A szerző tájékoztatója a saját nemesi származásáról és a Kasgar-ról, mint a Karahanidák fő rezidenciájáról szóló ismeretek a kutatók (Pricák, Zsuze és mások) egész sorának adtak alapot arra, hogy feltételezzék, hogy a „Dīvān” szerzője maga is a Karahanidákhoz tartozott. Az **ujgur** szócikkben példát hozva a hamza -nak h-ra való cseréjére az oguz nyelvjárásban, Mahmūd al- Kāsgarī megjegyzi:

„Ennek okán a mi emir-őseinket **hamīr**-nak nevezték...A mi őünket, aki elhódította a török földe-

ket a Szamanidáktól, Amīr Buhra (Ti)kīn(?)..-nek hívták...” (DLT, 69. oldal).

Zsuze feltételezése szerint Mahmūd al- Kāsgarī őseinek egyike volt Haszr ibn Ali (meghalt 1012-ben vagy 1013-ban), aki befejezte a Szamanidák uralta Transzokszania földjeinek a meghódítását, és aki megalapította a Karahanidák új dinasztiáját Kasgar központtal.

Pricák, támaszkodva a „Dīvān” fent említett részletére és egy sor történelmi forrásra, hihetőnek tartja, hogy Mahmūd al- Kāsgarī utóda volt Harūn (al-Haszan) ibn Szulejmán-nak, aki a Bograhan – 992-ben Transzokszania első meghódítója, Buhara elfoglalója – címet viselte. Továbbá Pricak feltételezi, hogy Mahmūd al- Kāsgarī apja Huszejn ibn Muhammad és Barszgan emir, Bogra-kan unokája szintén viselte a Huszejn ibn Muhammad nevet, – egy és ugyanaz a személy.

Úgy ítéljük meg, hogy a „Dīvān” a szerző nemzeti kultúrája és anyanyelve iránti hatalmas szeretetéről, a rájuk való büszkeségéről tanúskodik, valamint arról, hogy a „Dīvān”-nak óriási felvilágosító hatása van más nyelvek és kultúrák hordozóira, a „Dīvān” leggazdagabb tartalma és a megtervezett szerkezeti felépítése egyformán tükrözi a szerző legmagasabb lelki és szellemi állásfoglalását.

2.6. Olvashatunk A *Dīvān Lugāt at-Turk* megalkotásának koráról:

A Karahanidák és a Szeldzsukok hódításaihoz a XI. században Közép-Ázsia és a Közel-Kelet számára új történelmi időszak kezdete kapcsolódik. Ezzel egy kicsit részletesebben foglalkozunk.

A X. század közepére az Abbaszida kalifátus elvesztette az adminisztrációs egységét és a politikai stabilitását. Így a hatalom Nyugat Iránban és Irakban (beleértve Bagdadot, az Abbaszida kalifátus fővárosát) 945-től 1055-ig a Buidák dinasztiájának a kezében volt, Kelet-Iránban és Transzokszániában (999-ig) a Szamanidáknál pedig Afganisztánban és Horaszánban (1040-ig) – a Gaznevidáknál. Nyugaton Egyiptom és Szíria tartománya, mielőtt hozzájuk csatlakozott volna az Abbaszida kalifátus, a Fatimidák uralkodtak, a X. században pedig az északi részüket a bizánciak hódították meg, akiknek a felváltására a keresztések jöttek.

Az Abbaszida kalifátus szétesése után új állami, társadalmi és vallási intézmények létrehozásának az alapvető központjaivá vált Irán és Irak, itt alakult ki a kis királyi tartományok egész sora, amelyeket uralkodó dinasztiák vagy a szövetségeseik hoztak létre. Az előző földbirtokosok és hivatalnokok helyére új katonai-politikai elit jött, előterjesztve a nomád törzsek vezetőit és a zsoldos katonákat. Az állam stabilitása a katonáktól kezdett függeni, akiknek a jelentős részét zsoldos katonák alkották, a kormányzás félféudális jellegű volt. Minden tartományban helyi

kultúra fejlődött ki: az arab tartományokban – a költészet, a kézirat és az építészet művészete, Iránban erőre kapott a perzsa nyelven és művészetben alapuló muzulmán kultúra új típusának fejlődése.

A Buidák kormányzása a családi szövetségesekre támaszkodott, ahol a család minden egyes uralkodó tagja saját irányítása alatt lévő tartományt kapott. A hadseregek, amelyek a dajlamiti gyalogságból és a török lovasságból álltak, alosztályokban voltak megszervezve, amelyek nagy hűséget mutatnak a hadi vezetőik és az állam iránt. Az alosztályok között fegyveres konfliktusok keletkeztek, kiélezve az uralkodók közötti viszonyokat. Ezek az ellenségeskedések a központi irányítás komoly gyengüléséhez vezettek különösen attól kezdve, hogy a Buidák felhatalmazták a katonákat, hogy adókat szedjenek meghatározott telkekről az értük való szolgálat megfizetése érdekében. Ezeket a begyűjtéseket – mint korábban – *iktā*-nak nevezték.

Kirman, Farsz és Huzisztan tartományban a törökök és a dajlamitok soraiból való katonai vezetők saját ellenőrzést állítottak fel a földművelők fölött, felváltva az irányítás előző rendszerét. Az eszközök adaléka a földművelés fejlődésében ténylegesen megszűnt, a paraszti munkát gyors haszon érdekében használták, amely végül a mezőgazdaság széteséséhez vezetett Irakban és nyugat Iránban.

Kelet Iránban és Transzokszaniában a Szamanidák dinasztiája fél évszázadon keresztül tartotta az irányítási rendszert, amely az Abbaszidáknál alakult ki és a helyi arisztokráciára és a földművesekre támaszkodott. Szidzsisztánban, Horezmben és Afganisztánban helyi vezetők vagy a zsoldos hadsereg elitjéből származók uralkodtak. Hasonlóan az Abbaszidákhoz, a Szamanidák a muzulmán kultúra oltalmazói voltak. A X. században Buhara lett az új perzsa-muzulmán irodalom fejlődésének központja, az iszlám történetében elsőként – nem arab nyelven, a komédia.

Ugyanakkor a Szamanidák állama valójában szétesett már a X. században: az ő birtokukat Horaszánban és Afganisztánban Alptegin hódította meg, katonai vezetőjük zsoldos katonák közül való, akit Gaznu fővárosának a minőségében választottak. A Gaznevidáknál a zsoldos hadsereg elsőként vált meghatározó erővé az állami irányításban. Uralkodók azok lettek, akik a múltban maguk a rabszolgák közül kerültek ki. Úgy, mint a Buidák, ők is engedélyezték a katonáiknak az *iktā*-t, de mindemellett fenntartották a Szamanidák alatt kialakult adminisztrációs rendszert, a földbirtokok és a fejadó begyűjtésének központi ellenőrzése számára. A Gaznevidák is támaszkodtak a muzulmán szellemi vezetőkre, akik megesküdtek a kalifa iránti hűségükre, folytatva a muzulmán képzést és a perzsa irodalom megújítását. A közel-keleti államok fejlődésének és a működésének ebben az időszakban a meghatározó ténye-

zője volt a zsoldos katonákból álló hadsereg, a decentralizált kormányzás, és a perzsa-muzulmán kultúrára támaszkodás. A XI. század közepére a Gaznevidák vezetősége a Közép-Ázsiából jött új erőknek adta át a helyét.

Közép-Ázsia Irán és Kína közötti részeket a nomadizáló török törzsek lakták, akik lótarással és birkatenyésztéssel foglalkoztak. Rendszerint kis csoportokban éltek, akik a közös érdekeket meg tudták erősíteni, például a legelők felosztását vagy a meglepedett lakosság földjére irányuló hadjáratok előkészítését. A VII-VIII. században a törökök, akik Kína keleti határainál éltek, a biztosan őrzött Tan dinasztia, az újabb legelők keresésében elkezdtek nyugatra vándorolni, migrációs hullámot indítva el. Ennek eredményeként Közép-Ázsia lakói ki lettek szorítva az Aral tengerhez, Transzokszániába, Horezmba és Afganisztánba. A nomád török törzsek kereskedelmi és kulturális kapcsolatokat hoztak létre a letelepült lakossággal, megvásárolva tőlük a gabonát, szövetet és fegyvert. Cserébe a nomádok marhát, bőrt, selymet és rabszolgákat ajánlottak fel. Ez az élénk csere elvezetett a piacok és a sztyeppe települések kialakulásához, sőt lehetővé tette a nomád törökök bekapcsolódását a karaván kereskedelembe Transzokszánia, a Volga vidék és északon Szibéria valamint keleten Kína között.

Az iszlám elfogadása előtt Közép-Ázsia nomád török törzsei világnézetének az alapját a minden élő és élettelen világba beköltözött szellemekben, az Ég, a Föld, a Víz istenében való hit határozta meg. Itt volt elterjedve a sámánizmus, aminek a követői képesek voltak elkülöníteni a lelket a testtől és az ekstázis állapotában felrepülni az égbe vagy alámenni a földalatti világba. A sámánok olyan képességekkel rendelkeztek, hogy meggyógyították az embereket és álmokat értelmeztek. Közép-Ázsia töröksége számára ismert volt a nesztoriánus prédikáció a sztyepén és a buddhizmus, valamint a maniheizmus.

A X. század közepén keleti türk törzsek, akik később lerakták a Karahanidák uralmának az alapjait, felvették az iszlámot. Nem sokkal a X. század vége előtt az ogúzok, akikkel a Szeldzsukok dinasztiája kapcsolatos, szintén felvették az iszlámot.

A X. század végére Közép-Ázsia török lakossága között erős egyesülés kialakulása kezdődött el a fejlett szociális és intézményesített hierarchiával, a kereskedelmi és vallási tapasztalattal, amely egyesítette őket a letelepedett népekkel. A törökök Közélelre jöttek kialakítva a politikai és kulturális potenciált, amely új uralkodó elit létrehozásához vezetett el.

A törököknek az Iszlám-hoz való fordulásával *gāzi* – katonák, akik őrizték a letelepült lakosság külső határait, – megszűntették a dzsihádot, a mohamedánok szent háborúját, ők korábban megakadályozták a törökök befolyását a saját földjükre védve

a muzulmán közösséget a pogányság ellen. A törökök iszlám felvételével a *gāzi*-k meggyengítették a keleti határok védelmét, sokan közülük elmentek a *gāzi*-kkal Indiába, néhányan elmentek Bizánc partjaira. Kihasználva a határok nyitottságát a keleti török törzsek a Karahanidák dinasztiájának irányítása alatt 922-ben meghódították Buharát, 999-ben pedig Szamarkandot.

A Karahanida elit gyorsan átvette a kelet-iráni muzulmán államok hagyományait. Közép-Ázsiában a hagyományok megerősödése folytán az új uralkodók felosztották a hatalmukat nyugatira (Transzokszániában 1211-ig működött) és keletre (bekapcsolva Fergánát és Kasgárt). Transzokszánia új uralkodói elfogadták az Abbaszida kalifák tekintélyét és egyenesen vagy közvetve kisajátították az Iszlám terjesztését Transzokszánia, Kasgár és a Tarim folyómente lakosai között.

Abban az időben, amikor a Karahanidák felállították a hatalmukat Transzokszánia felett, az ogúz törzsek a Szeldzsuk nemzetségek irányítása alatt 1025-ben átszelték az Amudarja-t. 1037-ben meghódították Nisapur-t, 1040-ben a Gaznevidák felett arattak győzelmet és új uraivá váltak Horaszán-nak, lerakva ezzel a Szeldzsuk birodalom kezdetét. A Szeldzsukok vezetője Tugril-bek és a fivére Csagri-bek elvezették a követőiket nyugat Iránba, vereséget mértek a Buidákra és 1055-ben ellenőrzésük alá vonták Bagdadot és a kalifátust. A Szeldzsukok kiáltották magukat az Iszlám Szultánjainak, a közeli keleti birodalom uraivá váltak Horaszán-tól Irak-ig. Később nomád csapatok eljutottak Örményországba, Azerbajdzsánba és a bizánci Anatóliába, ahol 1071-ben a Mancikert melletti csatában vereséget mértek a bizánci seregre foglyul ejtve a császárt és megnyitották a törökök előtt egész Kis-Ázsiát. A török törzsek elmentek Irakba is és Mezopotámiába kiszélesítve a Szeldzsukok hatalmát a Földközi-tengerig.

A X-XI. századi események ahhoz vezettek, hogy az ogúz-törökök a vezetésük alatt egyesítették az Abbaszida birodalom nagy részét, a török-karahanidák Transzokszánia és Kasgar uralkodói lettek.

2.7. A következőkben szól a törökökről a muzulmán világ szemével a XI. századi események előestéjén:

A Szeldzsuk birodalom kialakulását és a Karahanidák Közép-Ázsiában történő győzelmét megelőző száz év folyamán a törökök mint muzulmánok voltak ismertek alapvetően mint egyes lovasok és harcosok, akiknek a nagy részét arab csapatok és iráni uralkodók alkották. A törökök társadalmi helyzete nem keltette fel más muzulmán népek képviselőinek az érdeklődését a nyelvük és kultúrájuk iránt.

Az Abbaszida kalifátus szétesése után a helyén kialakult részfejedelemségek idegen katonai elitre támaszkodtak. A Buidák, Gaznevidák, Karahanidák és Szeldzsukok vezetősége a Kaspi vidékről származókon és Közép-Ázsia nomád török törzsein alapult. Ez az uralkodó elit etnikai, nyelvi és a történeti viszonyukat tekintve nem voltak kapcsolatosak az irányításuk alá tartozó lakossággal. Amikor valamilyen uralkodó a kormányzás fejevé vált, akkor a hatalom és a meghódított területek törvényszerűen a családok vezetői között oszlottak szét.

Az idegenföldi, mindenek előtt a nomádok által felállított erők a zsoldos katonák védelmével kapcsolatosan kiegyenlítették a nomád elit katonai és politikai befolyását. Zsoldos katonákat rendszerint Közép-Ázsiában a fiatal felnőttek közül vásároltak, hogy őket a házigazda udvarában neveljék. A zsoldos katonák csapatai egymás ellen hangolódtak a legfelső uralkodó tekintélyének aláátamasztása céljából. Néha úgy adódott, hogy a zsoldosok vették a kezükbe a hatalmat, a vezető hadvezérek pedig szultánok lettek, mint ahogy ez a Gaznevidák esetében is történt.

A katonáknak a muzulmán seregekbe való felvétele sajátos tulajdonsággal bírt. A katonák zsoldja a gazdájuknak a vagyona volt és meg lehetett vásárolni vagy eladni. A katona sorsa, a biztosítás és a biztonság teljes egészében a gazdától függött. A zsoldosok társadalmi helyzetét nem annyira a szolgálatuk, hanem a gazda helyzete határozza meg. Így a katona vagy a szultán rabja komoly vezetővé válhatott, nagy tisztséggel rendelkezhetett a seregben, vagy középszintű hivatalnok lehetett belőle. A guljámok vagy mamelukok helyzete összekapcsolódott a személyes odaadással és engedelmességgel, de korántsem jelentett alsórendű státuszt. Mi több, a katonák-rabok végül szabad polgárok lettek, akik a volt gazdák szolgálatában álltak és tulajdonjogot kaptak a családalapításra valamint a saját biztonságra. Az Abbaszida kalifátus szétesése után a zsoldos katonáknak a patrónusaik iránti személyes odaadását kezdte meghatározni az uralkodók katonai-politikai szilárdságának mértéke.

N. Lajt a kutatásaiban, amelyet a török irodalom történetének szentelt, megemlékezik a XI. század perzsa szerzőjének Kaj Kāusz-nak a *Kābūsz Nāme* című művéről. Kaj Kāusz valamikor a Zijaridák egyik tartományát irányította a Kaspi déli partján, aki a munkáját a kormányzás kérdéseinek szentelte és megvizsgálta az összes lehetséges problémát, amely az uralkodók előtt állt.

A *Kābūsz Nāme* egyik részében vásárlási tanácsokat ad a raboknak a méltóság és a különböző török törzsek vezetőinek ilyen irányú hiányosságainak a leírásával. Kaj Kāusz a legrosszabb természetűeknek az ogúzokat és a kipcakokat, a legjobboknak pedig a hotaniakat, a karlukokat és a tibetieket tartja.

A legbátrabbak és leghatározottabbak voltak a tur-gajok – szívósak és dolgozók –, a tatárok és a jag-mák, lusták pedig a zsikilek. A *Kābūsz Nāme* szer-zője figyelmet fordít a törökök külsejének és fizikai tulajdonságainak a leírására összehasonlítva az indu-sokkal és arra a következtetésre jut, hogy éppen a tö-rökök tűnnek a legjobb munkabírásuaknak. Figyel-men kívül hagyva azt, hogy a törökök Kaj Kāusz idejében már komoly pozíciókat foglaltak el a sereg-ben és a kormányzásban, a *Kābūsz Nāme*-ban ők csak mint rabok és szolgák vannak bemutatva.

Simmel kutatása tartalmazza a perzsa költészet elemzését, amely arról tanúskodik, hogy ebben az időszakban az irodalomban a hetyke lovas török uralkodó – aki hódolatát adja a bűnnek és a fogságba esett szívnek – alakjának a bemutatására a komédia ad lehetőséget.

Az ismert arab írónak al-Dzsihaiz-nak a „Törö-kök érdemei” című elbeszélésében a törökök, az irá-niak és az arabok közti kölcsönhatásokat tükrözi Bagdadban és Szamarrában abból az időből, amely-nek a szemtanúja volt maga a szerző. Az elbeszélés a Fergana al-Fatha ibn Hākān (meghalt 861-ben) törzsből származó ismert török katonai vezetőnek lett szentelve. Al-Dzsihaiz leírja a vitát Ibn Hākān és az udvari arab között a sereg etnikai összetevőit érintő kérdésben.

Ibn Hākān rámutatott az egyik helyen lakó horazaniak és törökök közötti közeli kapcsolatokra, összehasonlítva őket a mekkan-ok és medin-ek, a beduin-ok és a földbirtokosok, a síkságon és a he-gyekben élők közötti viszonyokkal. A Próféta szava-ira támaszkodva állítja, hogy a szövetségen és az együttműködésen alapuló viszonyok azonosak a ro-koni kapcsolatokkal. Ez lehetővé tette számára azt a következtetést, hogy az egyesülésnek köszönhetően gyönyörű tulajdonságokkal és emberi értékekkel a törökök „arabokká” kezdtek válni, azaz hasonlítottak rájuk.

Al-Dzsihaiz meggyőzően mutat rá, hogy az el-beszélő Ibn Hākān, arab, nem fogadja a török be-avatkozását az arabokkal való egyenjogúságba, hangsúlyozva, hogy az arabokra jellemzőek olyan különleges tulajdonságok, amelyek megkülönböz-tetik őket más népektől: az a tulajdonság, mely sze-rint kapcsolatot éreznek a származás és a szónoklás művészete valamint a származásnak, a vérrokonság-nak, az öregségnek, az apákra való hallgatásnak, az apaági rokonságnak, a hála és a versekben, valamint a prózában való megéneklés képességének, a régi legendák ismeretének megfelelő kapcsolat építésé-nek szükségessége között. Maga al-Dzsihaiz törek-szik arra, hogy kiegyensúlyozza mindkét oldal jelen-tőségét és felsorolja a törökök érdemeit, hasonlítva az arab opponenshez Ibn Hākān-hoz. Mindenek előtt ő beszél a törököknek a hadi dolgokban való fel-sőbbrendűségéről leírva az ő gyönyörű lovaikat, szól

az ő jellegzetes ügyességükről, az állóképességükről és a harcban megmutatkozó bátorságukról, és a hús-ételek kedveléséről is. „A török – ez pásztor, lótartó, szelídítő, kereskedő, állatorvos és lovagló. Az egyes török maga magának nép”. És továbbá: Az étel csak akkor nyújt a töröknek élvezetet, ha ő maga termelte vagy hadizsákmányként szerezte”. A törökök al-Dzsihaiz szerint, – nép, amelytől távol áll a hízelgés, a kegyhajhászás, az alakoskodás, a rágalom, a kép-mutatás, a pletyka, a becsapás, a góg, az igazság-talanság a társakhoz való viszonyukban. Nekik ide-gen az eretnokség, ők nem győzhetők le a különböző szektáknak a befolyására. Ők nem tulajdonítják el mások vagyonát a törvény ravasz értelmezésének eszközével. A legnagyobb fogyatékoságuk, amely vaddá teszi őket, a jóvátehetetlen epekedés a haza iránt, a földön való bolyongás és a futások utáni vonzóerő, a szenvedélyes törekvés a javak eltulajdo-nítására, a szokások buzgó betartása és a barátok folytonos emlékeztetése a győzelem örömeire és a nagy hadizsákmányok édes érzésére.

Dinamikus kölcsönhatások az arabok és a tö-rökök között később tükröződtek al-Kāsgarī-nál a vágatásokon versenyző lovak alakjának a megalko-tásánál. Al-Kāsgarī bemutatja, hogy a nyelv nem ke-vésbé fejlett az arabnál, és ezt az állítását a dicső lovasok érdemére metaforába önti:

„a török nyelvjárások egyformán haladnak az arab nyelvvel, hasonlóan, mint két ló a vágatában” (DLT, 5. oldal).

A XI. század eseményei változásokat hoztak a törököknek a muzulmán világban való bemutatásá-ban: „Allah meghozta a Siker fényét a törökök csillagzatára”.

2.8. Al-Kāsgarī a török nyelv beszélőiről a követ-kezőképpen szól:

Al-Kāsgarī olyan munkát hoz létre, amelyben tükröződik a „Század” hatalmas „Uralkodóinak” a törököknek a megnyerő alakja a harci dicsőség és a gazdag kultúra mellett, amely a muzulmánok szá-mára kevésbé ismert. Al-Kāsgarī szerint ez a nép magában hordozza a legnagyobb emberi értékeket:

„...Rájuk jellemző a jótett, a szépség, az ele-gancia, az illemtudás és az udvariasság, az idők iránti tisztelet és a szavahihetőség, a szerénység, a büszkeség és a hősiesség, – minden, ami dicséretre méltó és nem számításból van!” (DLT, 177. oldal).

A Dīvān bevezető részében a szerző rámutat arra, hogy a *türk* népnév Türk nevével kapcsolatos, aki Jafet fia és Noe unokája, akitől az összes török származik, és párhuzamosan vezet el a bizánciakhoz, akiknek a népnéve – Rūm – is a közös őshöz ment vissza:

„ők Rumnak, Iszaja fiának, Iszaak fiának, Avraam fiának a gyerekei voltak” (DLT, 20. oldal).

A cikkben al-Kāsgarī hangsúlyozza a türk szóval kapcsolatosan a törökök kiválasztottságát Allah előtt, újból összekötve a türk szót Noe utódaival:

„Türk – Noe fiának a neve egyes számban, de amikor a szó az utódairól folyik, ez a név gyűjtőnév”.

Odavezet hadisz is, akivel egyetértve Allah a törököknek előre meghatározta a harcos nép, az isteni kegyelemből való, egész népek sorsa feletti uralkodónak a sorsát:

„A Hatalmas és a Mindenható Allah mondta: Nekem van seregem, akit én *at-türk*-nek neveztem el és Keletre helyeztem. Ha Én megharagszom valami miatt a népre, Én teszem őt alattvalóvá” (DLT, 177. oldal).

A török-muzulmán kulturális minta – amely a törökök lelki állapotáról tanúskodik – létrehozására alap minőségként Mahmūd al-Kāsgarī – az első török lexikon megalkotója – a nyelvet határozza meg. A „Dīvān” fő célja – az arab nyelvű olvasóknak a törökök nyelvének a bemutatása, amelynek a követelménye az új birodalomban nem volt kétséges a szerző számára. A hadisz-ra való hivatkozással, akiről Buhará-ban és Nisapur-ban hallott, al-Kāsgarī állítja, hogy maga a Próféta előre meglátta a törökök győzelmeit és rámutatott az ő nyelvük tanulmányozásának az elkerülhetetlenségére (ld. DLT, 2-3. oldal).

Egyetértve al-Kāsgarī-val, a törökök magasan művelik a nyelvüket és különös vonzalmat mutatnak azok iránt, akik törökül beszélnek:

„A legjobb út hozzájuk – az ő nyelvükön való beszéd, amely vonzza a hallásukat és kényezteti a szívüket” (DLT, 2. oldal).

A „Dīvān” lapjain a szerző kétszer vezet el a török közmondáshoz:

ardam basī tīl

„A jótévő nagysága – a nyelvben van” (DLT, 66, 501. oldal)

és állítja: „az, aki megismerte a beszéd szépségét, az iránta való hála jeléül méltósággal fordul hozzá”.

Nyelvészeti tájékozódási pontként Mahmūd al-Kāsgarī számára a legfelső sorban a Koran (arab) nyelve szolgál, amely évszázadon keresztül tájékoztatta a muzulmán világot és a leggazdagabb kultúrájának az alapja. A törökök nyelve – egyetértve al-Kāsgarī-val – összefoglaló értelemben és formailag is azonos nagyságú az arabbal: ez a két nyelv „két lóversenyen vágató lóhoz hasonlít” (DLT, 5. oldal).

A különböző török törzsek képviselőit jellemezve al-Kāsgarī abból indul ki, melyik nyelvjárást beszélnek. A szerző (Kāsgari) állásfoglalását ítélve és a közlését arról, hogy az apja rokona volt Balaszagun-nak, a keleti török nyelvjárások neki az anyanyelve volt: a legválasztékosabbnak a Hakānij és a Karahanidák nyelvjárását nevezi. A legfőbb érvek a keleti nyelvjárások mellett al-Kāsgarī számára

a tisztaságuk és az idegen nyelvi hatások szabadsága miatt szólnak. A követelmény, amelyet a szerző feltár „Szó, amely a török nyelvjárásokat jellemzi” így hangzik:

„A legszebb beszédű a kifejezésben és a legválasztékosabb az, aki legalább egy olyan nyelvet ismer, amely nem keveredik a perzsával és nem vesz át idegen szokásokat” (DLT, 24. oldal).

A keleti türk nyelvjárások, mindenekelőtt a Karahanidák és Zsivil nyelvjárása szolgál a „Dīvān”-ban hiteles mintául, amelyek alapján elemzik a szóképzés szabályait és a többi nyelvjárás tulajdonságait is. A leghelyesebb nyelvjárásnak nevezi al-Kāsgarī azt, amelyen a Jagmā-k, a Tuhszī-k „és az Ilā, Artis, Jamār és Atil folyó völgyében lakók” beszélnek (DLT, 25. oldal). A törökök ezen csoportjának a nyelvi fölénye a szerző számára olyan fontos jelentőséggel bír, hogy a szóképzés szabályainak és a szavak ejtésének különböző változatainak a megvitatásánál a türk szó áll szakkifejezésként a „helyes nyelvjárások” beszélőinek a megjelölésére, amelyek-től elkülönülnek az Oguzok, Kipcsakok és mások, akiknek a beszéde nem teljesen „helyes”. A példák nagy részére jellemzőek a mássalhangzó váltakozások, amelyeket az Oguz és Kipcsak nyelvjárásokból vett példák illusztrálnak s amelyek lehetővé teszik a „tisztá török” szavakkal való különbség bemutatását. Például:

„A törökök az utazót **jalkin**-nak nevezik, ők pedig (azaz az Oguzok és a Kipcsakok) **alkin**-nak mondják. A törökök a meleg vizet **jilig sūv**-nak nevezik, ők pedig **ilig**...-nek mondják. A törökök a gyöngyöt **jinzū**-nek nevezik, náluk ez **zsinszū**” (DLT, 26. oldal).

A türk-szeldzsukok a Közel-Keleti új birodalom és az Iszlám Szultánjának a megalkotói, akik az Oguzok törzseihez tartoztak. Nevezetesen ők voltak a legismertebbek a nem törökök számára, az ő nyelvjárásuk rendelkezett a legnagyobb eséllyel arra, hogy meghallják az arabok és más muzulmánok. Az Oguzok nyelvjárását al-Kāsgarī úgy jellemzi, hogy az a „legkönnyebb” (DLT, 25. oldal).

Szemmel látható, hogy al-Kāsgarī elismerte az Oguzok sajátos helyét a török törzsek politikai hierarchiájában: adatokat hoz a török törzsekről, kiemeli az Oguzokat, mint különleges törzset felsorolva az elágazásait és a marhák bélyegeit, más török törzsekre vonatkozóan hasonló adatokat nem hoz. A „Dīvān” szövegében a szerző külön szócikket hoz „Szalzsuk” (Szeldzsuk) címen – „amely az összes szultán ősenek a neve” (240. oldal)

Ugyanakkor a szóbeli rangsorban az Oguzok al-Kāsgarī szempontjából nem tudtak igényt tartani az elsősegre. Legfőbb akadálynak tűnt az iráni hatásnak való alávetettségük és a komédiából való szavak felhasználása. Al-Kāsgarī nem szívesen teszi bele ezeket a szavakat a kexikonjába, pl. az oguzban lévő

uran „valami rossz” szót. A szerző megmagyarázza: „Én úgy tartom, hogy ez a komédiából való. Az ogúzok keveredve a perzsákkal sok török szót elfelejtettek és azokat perzsákkal helyettesítették” (DLT, 51. oldal).

A perzsa *gazar* („répa”) szóval rokon példa az Ogúzoknál ismert szó **kasur** formában. A szerző itt még két szót hoz a komédiából, amelyet az Ogúzok átvettek (**aftabā**, **kalīda**), és újból idéz:

„keveredve a perzsákkal elfelejtettek néhány szót és azokat perzsákkal helyettesítették” (DLT, 217. oldal).

Al-Kāsgarī művének a célja a nyelvjárások csoportosítása, amely egy sor jellemző tulajdonság rendszerén alapul, lehetővé teszi két nagyobb csoport kiemelését: a keleti török nyelvjárások, amelyeket a szerző úgy értékel, hogy a leghelyesebbek, amelyek a tisztaságot megőrizték, az idegen nyelvi hatásokra nem hajlamosak és a nyugati török nyelvjárások, amelyek idegen nyelvi hatások – mindenk előtt a perzsa – alatt meghatározott változásokat viselnek el.

2.9. Olvashatunk A törökök Iszlám felvételéről is a *Dīvān Lugāt at-Turk*-ben:

A „Dīvān” első sorától kezdve világos, hogy a szerző világnézetében sajátos helyet foglaltak el az Iszlám és az arab kultúra értékei. A munkát az Abbaszida kalifának szentelve Al-Kāsgarī idejében sajátos értelmet hordozott. A török-szeldzsukoknak a Buidák feletti győzelmével (1055-1059-ben) kapcsolatos volt az Abbaszidák politikai tekintélyének a felállítása. A kalifák csak a Buidáknál viseltek formális uralkodói címet és a muzulmán-szunniták fejének számítottak, abban az időben maguk a Buidák voltak a siiták.

Tugril-bek, az első „Iszlám-Szultán”, akinek a vezetésével a Szeldzsukok felállították a hatalmat Bagdadban, úgy vonult be az Iszlám történetbe, mint a szunniták kalifájának védelmezője, aki véget vetett a Buidák siitái uralkodásának. A kalifa Tugril-beknek adományozta a *jamīn amīr al-mu minīn* (Az igazhitűek parancsolójának jobb keze”) címet.

A „Dīvān”-t a kalifának szentelve Al-Kāsgarī különleges szellemi státuszt adott a munkájának: ebben a perspektívában a törökök nyelvének a tanulmányozása az általános muzulmán elsőségek sorába került. A hálaadás a kalifának különös fontosságot jelentett a Szeldzsukok számára is, akik felvették az Iszlám Szultánjai címet. Hivatalosan ők saját missziót folytattak, mint szent kötelességet, amelyet a kalifa bízott rájuk.

Ibn al-Aszīr tanúsága szerint 349/960-ban a „törökök, akik 200 ezer sátort foglaltak el”, egyidejűleg felvették az Iszlámot. Szemmel látható, hogy itt a Karahanidákról volt szó, akik az első türk dinasz-

tiát állították fel és felvették az Iszlámot. A X. század második felétől kezdődően ők tették lehetővé annak az elterjedését Transzokszániában és Kasgarban.

Bartold feltételezése szerint nem véletlenül lehetett kapcsolatos olyan nagyszámú embernek az Iszlámhoz való gyors és békés fordulása a Horaszánból való Kelimata muzulmán tudósnak a türk kagan udvarában való megjelenésével.

Az Iszlám tömeges felvételének az oka véleményünk szerint a következő: Iszlám alakja, amelyet a Karahanidák állítottak fel Kelimata és más muzulmánok küldetésének révén, nem mondott ellent a törökök saját hitének. Az Iszlám nem kényszerítette a törököket az előző hitbéli értékek mély meggyökeresedett rendszerének a megtagadására. A törökök folytatták a Taŋri-hoz való vonzódásukat, a muzulmánokkal való viszonyukban az Ő nevét arab nyelvre „Allah”-nak fordították.

A „Dīvān” szövege világosan tanúskodik arról, hogy al-Kāsgarī számára nem létezett konfliktus az Iszlám és a törököknek az iszlám előtti hite között. A nagyszámú török idézeteket, amelyek az isten – Taŋri – nevét említik, al-Kāsgarī teljesen természetesen fordítja le arabra a **Taŋri**-t *Allāh*-ra cserélve:

**taŋri azsun turuttī
zsigri aziz tazkinūr
juldularī zsurkasib
tun kun ūzā jurkanūr**

„A Mindenekfeletti Allah megteremtette a világot és a magas mennyboltozatot, (adva) neki (állandó) forgást, csillagokat, amelyek rendben vannak felállítva, éjjel és nappal, váltakoztatva egymást” (DLT, 417. oldal).

**tun kun tabun taŋrikā bujnamagil
kurkub aŋar ajmanū ujnagamil**

„Nappal és éjjel imádták a Mindenekfeletti Allahot, nem áztatva magukat. (Legyen Előtte békeség és féltékenység, de) a békeségben és féltékenységben ne játssz Előtte!” (DLT 609. oldal).

Jellemző al-Kāsgarī megemlékezése a török szent Kulbak-ról : „Kulbāk – egy török mozgónak a neve, aki a Balászgün hegyeket látogatta. Mondják, hogy ő írta saját kezével a fekete kövekre (a szavakat): **taŋri kulī kulbāk** „Allahnak rabja Kulbāk,” – és ott álltak a fehér színű feliratok. Ő írt fehér kövekre is, akkor feketék lettek a feliratok, – amelyeknek a nyomai a mai napig megőrződtek” (DLT, 239. oldal). Ezek a feliratok valószínű, az iszlám előtti időkre vonatkoznak, de **Taŋri** nevét itt is *Allāh*-nak fordították.

A Karahanidák nagy tekintélye a keleti türk törzsek között – úgy tűnik – fontos tényező volt, amely

lehetővé tette az Iszlám gyors terjedését Kelet Turkesztánban. A Karahanidák számára a X. században a legfontosabb stratégiai célnak tűnt a Szamanidák birtokának a meghódítása. Az Iszlám felvétele a Szamanidák feletti győzelem valóságos lehetőségét vetítette elő.

Az Iszlám felvétele a törökök számára a katonai-politikai életpályán a hatalmas sikereiknek egyik kulcsfontosságú tényezőjévé vált megnyitva az aktív párbeszéd lehetőségét úgy az arabokkal, mint a perzsákkal. Ugyanakkor a feltételezésünk alapján a XI. században az Iszlám értékei a törökök érzéseiben aligha esett egybe azzal, hogy az iszlám a lényegét tekintve az arabok és a perzsák számára jelentett sokat.

Az új hit felvételekor a törököknél a korai időszakban elsőként teljesen természetesen megjelentek a muzulmánosság külső tulajdonjegyei: olyanok, mint a Koran olvasása, imádkozás, a muzulmánoknak előírt szabályok betartása – és ami a legfontosabb – mostantól az arabokkal és a perzsákkal egyesülő törökök hagyományai rendszerének a megtartó képessége.

Az arabok és a perzsák inkább tekintették ezt a folyamatot úgy, mint a szomszédjaik kultúrálódása, aminek a harci hevét követte a szükséges mederbe terelés, felhasználva pl. most a széles muzulmán világ közös határának a megőrzésére.

A „Dīvān” arról is tanúskodik, hogy a török lakosság széles rétegének al-Kāsgarī idejében nem volt meg az áhítatos tisztelete a Korán előtt és még az arab nyelvet is csak kicsit ismerte.

A Koránhoz fordulva a szerző kifejezi aggodását az iránt, hogy a szent szavak a gúny tárgyává válhatnak a hitetlenek között. Igaz, al-Kāsgarī óvatossága bizonyos fokig kétértelműnek tűnik, amikor idézi a szócikkében a Korán **szik** („férfi nemi szerv”) szavát:

„Mahmūd mondta: illendőségből és tiszteletből és a Magasságos Allah Könyvéhez való tartós viszonyulásból az olvasóknak az egyszerű török nép és asszonyaik körében mérséklődik a Magasságos (következő) szavainak felolvasása: va ātat kulla vāxidatin munxunna sikkīnan („...és közülük mind-egyiknek adott kést...” K. 12:31) és a Magasságos más szavainak felolvasása: mā jaftaxu llāxu li n-nāsi min raxmatin fa lā mumsika la xā va mā jumsiku fa lā mursila laxu min ba dixi („Amit Allah a Saját kedvességéből kitar az embereknek, – nem lesz, aki ezt visszatartsa, amit ő visszatart, – annak nem lesz továbbküldője Ő utána”, K 35:2). Neki mérsékelni kell a hasonló versek olvasását az ő körében, mert ők nem ismerik annak az (igazi) értelmét és feltételezik, hogy az értelme ugyanolyan, mint ahogyan azt a saját nyelvükből ismerik. Ők vétkeznek, amikor nevetnek ezen” (DLT, 168. oldal).

2.10. A fentiekből egyértelműen kitetszik, hogy al-Kāsgarī munkája sok nyelv számára fontos. Számos kutató és egyszerű ember foglalkozott vele érdemben, míg magyarokat nem találunk közöttük annak ellenére, hogy magyar szempontból kiemelkedő fontosságú Kāsgarī török szótára és nyelvtana. Ezt az alábbiakban, a következő fejezetben az adatokon keresztül tudatjuk a kedves olvasókkal, érdeklődőkkel és nem utolsósorban a szakemberekkel.

A Kāsgarī anyagából vett címszavaknak nemcsak a magyarban, hanem a törökség többi nyelvében meglévő alakokat, továbbá az oroszban, olykor egyéb más nyelvekben használatos formákat is hozzuk példaként. Látható lesz, hogy a mérvadó jelen magyar akadémiai tudományos álláspont számos esetben téves. Az ugor, finnugor, uráli ősi örökségként számon tartott magyar szavaknak a török párhuzamait rendre kihagyták a sorból. Ezeket is figyelembe véve az egyezések kulcsa a szkíta-hun és az ősmagyar nyelvben van. A magyarban és a török nyelvekben az egyezés ősi, genetikai rokonság miatt van. Az uráli nyelvekbe a szkíta-hun típusú nyelvekből kerültek a szavak átvétel útján. Ami a szláv nyelveket illeti, ott sem lehet ősi a szó, oda szkíta-hun és ősmagyar szubsztrátum nyelvi rétegből került.

Kasgari címszavait tehát követik a magyar s gyakran a TESz felsorolta uráli nyelvek adatai, majd a török illetőleg az orosz és egyéb nyelvi használatú formák.

3. Kasgari török nyelve és a magyar nyelv viszonya

Természetesen mint mindig, ezúttal sem hagyhatjuk ki a magyar mellett más, idetartozó nyelvek adatait. Bár nem a teljesség igényével, de lehetőség szerint utalunk rájuk. Közel 1600 címszót vettünk fel a listára Kasgari könyvéből. Ez elvileg lehetne több, azonban én csak ennyinek ismertem fel a magyar vonatkozásait. Ugyanakkor lehetne kevesebb, ha címszóként csak az abszolút szótöveket szerepeltetnénk. Ez azonban lehetetlen, mert nem mind-egyiknek lehet felismerni pontosan az abszolút szótövet, szógyökét, ugyanakkor célszerűtlen is lenne. Rendszerint a legkisebb egység is relatív szótövből áll jelen ismereteink szerint. A szótárak adatait és véleményét követően a < jel után jelezzük Kasgari szavának az elemeire bontását, amelyet az eddigi kutatásaink eredményeként helyesnek vélünk.

3.1. Kāšy. *kajlik* 'egylábú ember, oldalra fordulva járkál'. < *kaj-*: szótó + *-lik*: képző.

A szónak hatalmas szócsaládja ismert és használt a magyarban, vö.:

kajla 'lefelé görbült szarvú (tehén, ökör), lefelé gör-

bülő, lekonyuló, görbe, ferde, szeles, bolondos, görbeség, hajlás'. Alapszava *kaj-*. (TESz) < *kaj-*: szótó + *-la*: képző.

hajlék 'ld. *hajol*, ld. *hajt*. (TESz) < *haj-*: szótó + *-lék*: képző

hajlik ld. *hajt* 'ívelő alakúvá görbít, ívelő irányban mozdít, fordít, térít'. A szócsalád alapszava *haj-* ősi örökség az ugor korból. (TESz) < *haj-*: szótó + *-lik*: képző, *haj-*: szótó + *-t*: képző.

Megalapozatlan a török adatok figyelembe vétele nélkül a magyar szót ősi örökségnek tartani az ugor korból. A *kaj*-szótó megvan a magyarban is ugyanazon ('görbülő') jelentésben. A szókezdő *k*-nak *h*- fejleménye is használatos. Mindkét szókezdővel számos további szavunkban ismert a szótó, amelyhez a -IVk, -IV, -I képzőnek sokféle változata járult. Ilyenek a következők:

kajsza 'ferde, görbe, horgas, csámpás, görbe szarvú (ökör)'. Származékszó, alapszava a *kaj-*. (TESz) < *kaj-*: szótó + *-sza*: képző

kajács 'horgas, görbe, ferde, formátlan, horog, görbe bot, gáncs'. Származékszó, alapszava a *kaj-*. (TESz) < *kajá-*: szótó + *-cs*: képző.

kajkó 'ostoba, bamba, bolondos, görbe kezű, görbe lábú, pózna, karó, horog, horgas fa, szénvonó, nádvágó kés'. Származékszó, alapszava a *kaj-*. (TESz) < *kaj* + *-kó* < *kVk*?

hajt 'mozogtat, mozgásban tart, kerget, hajszol, terel, késztet stb. Vitatott eredetű. (TESz) < *haj-*: szótó + *-t*: képző vö.: magy. *tesz* 'csinál' ige.

hajt '(növény) virágot, levelet, új ágat növeszt, (virág, levél, új ág) keletkezik'. Magyar fejlemény a *hajt* 'mozogtat' igéből. (TESz) < *haj-*: szótó + *-t*: képző.

A szótónek (*kaj-*) a második mássalhangzója (*-j*) eredeti *-t*- fejleménye. A kiinduló *-t*- más irányú változásokban is részt vett, így keletkezhetett belőle több olyan hang, amely a *kaj*- rokon szótóveiben szerepel, pl. *hó-*, *hol-*:

hón, holn Ősi örökség a finnugor, esetleg az uráli korból, vö.: vog. *kalnà*, zürj. *kun*, *kun-les* (**ules* 'alsó rész') 'az ing hónalji része', votj. *kun*, *kun-ul* (*ul* 'alsó rész') 'hónalj', fi. *kainalo* 'hónalj', észt *kaenal* '(átkaroló) kar', lív *kàinal*, *kānal* 'hónalj, hónüreg, kar', tvg. *kaliŋ*, kam.. *kālāŋ*, *xālāŋ* 'hónalj'. (TESz) < magy. *hó-*: szótó + *-n*: képző, *hol-*: szótó + *-n*: képző, vog. *kal-*: szótó + *-nà*: képző, zürj. *ku-*: szótó + *-n*: képző, votj. *ku-*: szótó + *-n*: képző, fi. *kai-*: szótó + *-na* + *-lo*: képző, észt *kae-*: szótó + *-na*: képző + *-l*: ld. 'alj', lív *kài-*: szótó + *-na*: képző + *l-*: szótó, *kā-*: szótó + *-na*: képző + *l-*: szótó, tvg. *ka-*: szótó + *-liŋ*: képző, kam.. *kā-* + *-lāŋ*: képző, *xā-*: szótó + *-lāŋ*: képző.

A szócikk írója helytelenül járt el, amikor csak az uráliba sorolt nyelvek adatait vette számba. Következésképp, nem igazolt a finnugor vagy az uráli nyelvi egységből való származtatása. Ráadásul a TESz-ben a *hón* szócikk írója *s-*, *ś-* kezdetű megfelelőket is hoz a szamojéd nyelvekből, ezek azonban etimológiailag nem tartoznak ide, mert a szókezdőjük nem *k-*, hanem *t-* eredetű. A magyar *hón*, *holn* alakváltozatok arra is utalnak, hogy a vizsgált szavunk szótóvében (*kaj-*) a második mássalhangzó a *-t*-nek nem a *-j-*, hanem a *-0-* (< *-V-* < *-w-* < *-δ-* < *-t-*) és az *-l-* (< *-δ-* < *-t-*) fejleményét örzi.

A képzők között gyakori az *r-* kezdetű, vö.:

kunkor ld. *kunkorodik*, *kukorodik*, *kunkorog*, *kunkorék*, *kunkor* stb., főleg hangfestő eredetű szócsalád. A szótó maga igen régi, feltehetőleg igenévszói jellegű nyelvi elem, a hozzá járuló *-r* képzővel **kukor* ige alakult, melynek nyomai a *kukora* elhomályosult igenévben ... és alaktani párjában ... a *kunkori*-ban maradtak fenn. (TESz) < *kunko-*: szótó + *-r*: képző

konty 'női fejdísz, fejkötő, befont vagy összezsavart, a fej hátulján vagy a fejtetőn csomóban feltűzött hajzat'. Valószínűleg magyar fejlemény, s a *kunkorodik* kiterjedt családjába tartozik. (TESz) < *kon-*: szótó + *-ty*: képző

kutu nyj. 'doboz' < *ku-*: szótó + *-tu*: képző.

Altáji nyelvek

csuv. **kukäl'** 'sütemény', azerb. *gogal*, *köke* 'cipócska', türkm. *köke* 'fánk, lepény', vö.: mar. *kagy'*, *kogy'o* 'sütemény', észt *kukel* 'kis vekni kenyér', lív *kukil*, *kukkil* '(kerek) kenyér, vekni' (JEGOROV 1964) < *kukä-*: szótó + *-l'*: képző, azerb. *goga-*: szótó + *-l'*: képző, *köke*, türkm. *köke*, vö.: mar. *kagy-*: szótó + *-l'*: képző, *kogy-*: szótó + *-l'o*: képző, észt *kuke-*: szótó + *-l'*: képző, lív *kuki-*: szótó + *-l'*: képző, *kukki-*: szótó + *-l'*: képző.

csuv. **kukär** 'ferde, ferdeség', tat. *käker*, bask. *käkere*, *kyŋgyr*, miser *kyŋyr*, karacs., kum. *kyngyr*, ujb. üz. *kiŋgir*, alt. *kyjyr* 'ferde, hajlott', alt. *kaojryk*, *kojruk* 'meghajlított, elferdült', vö.: mar. *kagy* 'ferde, ferdeség', *kagy-mugyr* 'hajlítani ide-oda' (csuv. *kukär-mäkär* 'ferde', udm. *kongro* 'csőr', fi. *koukku* 'csőr', *koukero* 'ferde'. (JEGOROV 1964) < csuv. *kukä-*: szótó + *-r*: képző, tat. *käke-*: szótó + *-r*: képző, bask. *käke-*: szótó + *-re*: képző, *kyŋgy-*: szótó + *-r*: képző, miser *kyŋy-*: szótó + *-r*: képző, karacs., kum. *kyngy-*: szótó + *-r*: képző, ujb. üz. *kiŋgi-*: szótó + *-r*: képző, alt. *kyjy-*: szótó + *-r*: képző, alt. *kaoj-*: szótó + *-ryk*: képző, *koj-*: szótó + *-ruk*: képző, mar. *kagy-*: szótó + *-r*: képző, udm. *kong-*: szótó + *-ro*: képző.

oszm. **kutu** 'doboz' ld. 'tekercs' < *ku-*: szótó + *-tu*: képző.

Szláv nyelvek

or. **kolobok** 'cipócska' < *kolo-*: szótó + *-bok*: képző.
or. *kol'co* 'gyűrű' < *kol'*:- szótó + *-co*: képző. ld. *koleso*.

or. **koleno** 'térd'. Indoeurópai jellegű közszláv szó, vö.: litv. *kelys* 'kolenka'. (SIS) < *ko-*: abszolút szótó + *-leno*: képző.

or. **koleso** 'kerék'. Indoeurópai jellegű közszláv szó, vö.: ópor. *kelan* 'kerék', lat. *colus* 'rokka', óind *carati* 'mozogni', óor. *kolo*, Birt. e. *kolese*, Többszám: *kolesa*. (SIS) < *kole-*: szótó + *-so*: képző.

or. **kolebat'** 'ingadni (fejet)'. Pontos megfelelője más indoeurópai nyelvben nincs meg. (SIS) < *koleba-* (< *kole-*: szótó + *-ba-*): szótó + *-t'*: főnévi igenév képző.

or. **ugol** 'sarok'. < *ugo-*: abszolút szótó + *-l*: képző.

or. **krivoj** 'ferde', Indoeurópai jellegű közszláv szó, vö.: litv. *kreivas* 'ferde', lat. *kurvus* 'ferde', gör. *kurtós* 'kerék'. (SIS) < *kri-*: szótó + *-v*: melléknév képző + *-oj*

or. **kr'uk** 'csőr'. < nem or. **krük*.

or. **krug** 'kör'. Közszláv szó, vö.: ógerm. *hringr* 'gyűrű, kör', angolszász *hrig* 'gyűrű, kör', gót *ringes* 'gyűrű, kör'. (SIS) < *k-*: abszolút szótó + *-rug*: képző, ógerm. *hring*: relatív szótó (< *h-*: abszolút szótó + *-ring*: képző) + *-r*: képző, angolszász *h-*: abszolút szótó + *-rig*: képző, gót *0-*: abszolút szótó + *-ring-*: képző + *-es*: képző.

or. **korobok, korobka** 'kis doboz'. Ld. *korob* 'kosár, kas, nagy doboz', lat. *corbis* 'kosár', < *koro-*: szótó + *-bok, ko-* + *-robka*

or. **kon** 'forduló'.

Lényeges, hogy hangtani szempontból az ide tartozó szavaknak vannak *k-* és *h-* illetőleg *0-* kezdetű alakváltozatai. Ugyanígy az *m-* kezdetűek a mariban, csuvasban és a mongolban egyaránt a *t-* kezdetűek csoportjába tartoznak. Alaktani szempontból vizsgálva a fenti szótóvegek – külön az abszolút szótóvegek és külön a relatív szótóvegek – összetartoznak s a képzők pedig egymással rokonok.

Előfordul, hogy maga a szó a relatív szótóval azonos. Az abszolút szótó (Kāšy. *kaj-*, magy. *kaj-* stb.) a magy. *kákó, kankó*, azerb. *köke* 'cipócska', türkm. *köke* 'fánk, lepény', stb. szavakkal tartozhat össze. Ezekhez a szótóvegekhez járulhattak az *-l, -IV, -IVk, -IVnk, -IVnkV* stb. képzőváltozatok, vö: Kāšy., magy. *-lik*: képző). Néhány példával jeleztük, hogy az *-l-* helyén gyakran állhat más mássalhangzó is, köztük *-r*. A fenti összehasonlító vizsgálatok arra is utalnak, hogy az ang. *ring* 'gyűrű' stb. szó kezdő mássalhangzója eredetileg *k-* lehetett, amely egy *h-* hangon keresztül elenyészett, így a képző kezdő mássalhangzója maradt meg szókezdőként. Meg kell jegyezni, hogy az ilyen jellegű változások a magyarra és a török nyelvekre nem jellemzőek, mert az első elem a legfontosabb és az sohasem tűnik el.

Vö.: magy. *korong*.

Jelentéstani oldalról megközelítve a szónak az alapjelentése a 'hajlás, görbülés'.

3.2. Kāšy. bajram 'ünnep', **bazram** 'öröm, vidámság', < *baj-* + *-ram, baz-* + *-ram*.

A szó rokona a magy. **öröm, örül, örvend**. A szócsalád alapja *ör-* vitatott eredetű. 1. Ósi örökség a finnugor korból, vö.: lp. *árvuk* 'vidám, élénk, szellemes, jókedvű'. 2. Azonos az *öröl, örül, örvény* szavak tövével. (TESz) < *ö-* + *-röm*.

A TESz helytelenül állapította meg az *öröm* szó tövét és az eredetét. Világos a kapcsolata a török adatokkal. A magy. *ö-*, tör. *baj-, baz-* szótóvegek egymással függnek össze s külön a képzők (tör. *-ram*, magy. *-röm*). A magy. *öröl, örül, örvény* szavak töve nem tartozik ide. Az *öröm* a vidámság rokona, ez pedig a fényhez, világossághoz kötődik. Így tartoznak az *öröm* szócsaládjába az alábbi szavak, vö.:

magy. **vidám** 'víg, jókedvű, élénk, mozgalmas', ld. *vidul, vidít, vidor*. A szócsalád tagjai származékszavak, alapszavuk azonban bizonytalan. (TESz) < *vi-* + *-dám, vidu-* + *-l, vidít-* + *-t, vido-* + *-r*.

magy. **virul**, 'kihajt, kizöldül, kinyílik megmutatkozik, (személy) szépsége, ereje teljében van, (intézmény, jelenség) kedvező körülmények között van, virágzik, kezdődik, beköszönt'. Ld. még: *virít, virágzik*. (TESz)

vidul 'vidámmá válik, megújul, kitisztul' ld. *vidám* (TESz) A szót használjuk 'világosodik' jelentésben is.

magy. **világ** 'az emberi társadalom, a világmindenség, a földkerekség, világosság, fény, stb. Származékszó: *-g* deverbális névszóképzővel jött létre. Alapszava valószínűleg ősi hangfestő szó a finnugor korból, vö.: cser. *βo-lyädä* 'világosság, fényesség, világos, fényes, mdE. *valdo*, mdM. *valdä* 'ua.', fi. *valkea* 'fehér, fényes, tűz, világító láng, a tűz fénye', lp. *viel'gäd* 'fehér, világos, sápadt'. Vö.: vog. *val'g-* 'fénylik', zürj. *vol'avni, vol'alni* 'fénylik, csillog', votj. *val, val'i* 'fény, fénylő, csillogó', (TESz) < *vi-* + *-lág*

magy. **világos** < *világo-* (< *vi-* + *-lágo-*) + *-s*

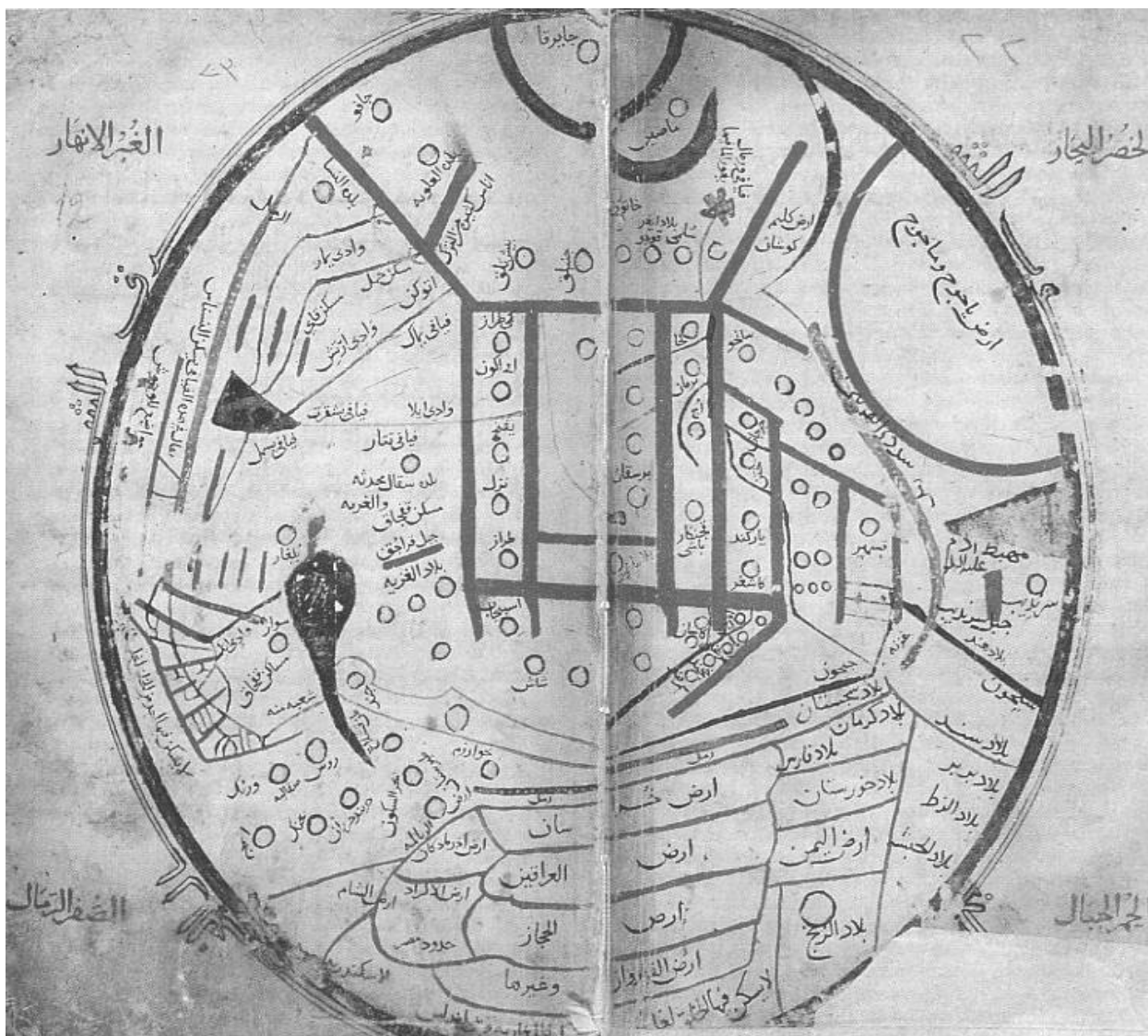
A finnugorba sorolt nyelvek adatai idetartoznak, azonban a szócikkek írói nagy hibát követtek el, amikor nem vették figyelembe sem Kasgari adatait, sem azt, hogy a Kāšy. *bajram, bazram* szavaknak a *baj-, baz-* töve összetartozik az alábbi 'szent, jó' jelentésű szavakkal, amelyek elvezetnek a Naphoz, mint tűzhöz, forráshoz s a magy. *isten* szó *is-* előtagjához. Vö.: csuv. *yrä* 'jó, szent', ÓT. *adgü*, MK. *ezgü*, Ibn Muxanna *ägü*, tefs. XII-XIII. sz. *adgü, ajgü*, jak. *ütüö* 'jó, isteni, egészséges', kirg. *izgilik* 'jótévő', nog. *ijgilik* 'jóság', k.kalp. *ijgi, ijgilikli*, kazak *igi* 'jó', *igilik* 'jó dolog'. (JEGOROV 1964)

MAGYAR NYELV ÉS ÍRÁS

< csuv. *y-* + *-rā*, ÓT. *a-* + *-dgü*, MK. *e-* + *-zgiü*, Ibn Muxanna *ü-* + *-gü*, tefs. XII-XIII. sz. *a-* + *-dgü*, *ajgü*, jak. *ü-* + *-tüö* kirg. *izgi-* (< *i-* + *-zgi-*) + *-lik*, nog. *ijgi-* (< *i-* + *-jgi-*) + *-lik*, k.kalp. *i-* + *-jgi*, *ijgilik-* (< *ijgi-* + *-lik-*) + *-li*, kazak *i-* + *-gi*, *igi-* (< *i-* + *-gi-*) + *-lik*.

A szó családjába tartozik az ÓT. *yduk* 'szent' s az or. *mir* 'béke, világ', közsláv eredetű, vö.: ólitv. *mieras* 'béke, csend', lett *miers* 'béke, világ', vö.: *milyj* 'kedves'. (SIS) <or. *mi-* + *-r*, ólitv. *miera* (< *mie-* + *-ra*) + *-s*, lett *mier* (< *mie-* + *-r*) + *-s*. A szlávban a *mir* átvétel.

4. Ezt követi még közel 1600 szócikk. A fentiekből egyértelműen kitűnik, hogy a magyar nyelv és kultúra, valamint a hagyományaink, történelmünk jobb megismerése számára különösen fontos Kasgari műve. Világos, hogy a magyar-török nyelvviszony tanulmányozása mellett lehetőség nyílik számos más nép nyelvének, kultúrájának és történelmének az igaz megismerésére is.

Mahmud al- Kāshyari XI. századi világtérképe a Dīwān al-Kāshgarī könyvében

ZÁHONYI ANDRÁS

A székelly-magyar rovásírás „bogárjeleinek” rejtett üzenetei

A „rendszerültetésnek nevezett” időponttól kezdve számos könyv jelent meg őstörténetünkről és ősi írásunkról. Feltétlenül szükséges, hogy a bennük leírt értékes eredményeket az olvasók elé tárjuk. A „cenzorok” eltűnése óta kiadták Badiny Jós Ferenc és Magyar Adorján munkáit, Forrai Sándor összefoglaló művét (*Az ősi magyar rovásírás az ókortól napjainkig*, 1994), no meg lelkes „amatőrök” (valójában alapos kutatómunkát végző személyek, akik az akadémiai tudomány „oda nem figyelése” miatt az elhanyagolt szakterület tanulmányozására adták fejüket) rovásírásunkat népszerűsítő meglátásait, értelmezéseit.

Abban ma is egyetérthetünk, hogy az írás kialakulásának egyik helyszíne (a sumer agyagtáblák kora és feliratainak alapján) Mezopotámia. S. N. Kramer könyvének címe (*A történelem Sumerban kezdődik*) is ezt támasztja alá.

Rovásírásos jelkészletünket már többen is összevetették a mezopotámiai kép- és ékjelekkel. A Maros árterében, Tatárlakán és Tordoson előkerült leletek azt igazolják, hogy az írás már a sumer civilizáció idején (sőt az egyik radiocarbonos vizsgálat eredménye szerint már előtte is) megjelent a Kárpát-medencében. Ebből a megállapításból logikusan következik, hogy a Kárpát-medencében már 5-7000 évvel ezelőtt egy „magaskultúra” létezett.

A nemzeti hozzáállású kutatók többsége szerint honfoglaló őseinknek már volt saját írása, így elvethető az a nézet, mely szerint a magyar nyelv hangjaihoz illeszkedő rovásírásos ábécénk csak a középkorban alakult ki.

Hogyan alakultak ki rovásjeleink?

Az akrofóniás (kezdőhangra rövidülést valló) modell többféle változatban is él a köztudatban. Pl. az „S” Λ a sátor (sarok, sánc), az „SZ” l a szár (szál), a „T” ʎ a tengely (tudás), a „C” ↑ a célőke (a célba találó „nyíl”), az „F” ⊕ a Föld, a „H” ʒ a hal (Hold), az „N” ʔ a Nap (nagy, növekedés), az „NY” ʒ az anya (nyugat, nyelv), az „L” ▲ a ló (levegő, lélek), az „LY” ⊙ a lyuk, az „M” ʒ a mell

(mama), az Orion csillagképre emlékeztető „TY” ʒ pedig az atya szavunk kezdőhangját jelöli.

Miért lett ugyanannak a jelnek más hangértéke a különféle rótt ábécékben?

Az akrofóniás modellt képviselő Szekeres István és Varga Géza remek felvetése, hogy a magyar „H” ʒ és a türk „B” jelformája azért egyezik meg, mert a magyar „hal” h-val, a hal türk neve (balik) pedig b-vel kezdődik. Ez a példa az akrofónia „nemzetköziségét” igyekszik alátámasztani. Sajnos egyelőre csak néhány ilyen példát sikerült összegyűjteni.

Az akrofóniás modell legsikeresebb magyar példája az „NP” ligatúra (N+P összerovás, olvasata: NaP): ʒ, mely jel függőleges tengelyre történő tükrözésével a sugárzó Nap ábráját kapjuk.

A rovásírás Nap és Nap-Nap összetett jelei

Forrás:	Marsigli	Konstáninápoly	Nikolsburg	Telegdi	Kájoni	Sevillai Isidorus
	MB	MB	EMP	AMB	NaP	PTHRU OMB
N vagy M	✓	✓	✓	✓	✓	✓
a	✓	✓	✓	✓	✓	✓
P vagy B	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ellipszis	✓	✓	✓	✓	✓	✓
lábak	✓	✓	✓	✓	✓	✓

NaP-NaP (Kepler ellipszisének 1. és 2. gyújtópontja)

I. ábra

Rumi Tamás jel összehasonlításai

Mások szerint rovásjeleink névünnepeket jelölnek (a természet rendjének, az évkörnek a neves pontjait adják meg – pl. névnapokat, szentek névnapjait, egyházi ünnepeket). Ezt támasztja alá Kájoni /1673/ és Mandics /2011/ (lásd később a „bogárjelekkel” kapcsolatos értelmezéseinket).

A „hivatalos írástörténészek” a rovásjelek származtatása során idegen párhuzamokat kerestek – és találtak is (pl. a türk S, N, SZ, T, D esetében, ahol a jelforma és a hangérték is nagyjából megegyezik).

A 32-34 jeles rovásábécénk esetében ez a néhány párhuzam egyelőre elenyészőnek számít. A mezopotámiai párhuzam ennél több – lásd Novotny Elemér (*Sumir nyelv – magyar nyelv?*, 1976) és Záhonyi András (*XY a betű neve*, 2008) írásait. Érdekes módon erről a párhuzamról a hivatalos tudomány képviselői már nem tesznek említést, és általában „leamatörözik” a sumer nyelv és kultúra kutatóit. Bagoly mondja verébnek...²

Néhány rovásjelünk glagolita eredeztetése bizony nagyon bizonytalan alapokon áll, valószínűleg túlbuzgóság és megfelelési kényszer „szülte” őket.

Rovásjeleinket az etruszk ábécével és a kelta rúnákkal összevetve is több párhuzamot találunk. Az etruszk és az egyiptomi feliratok magyar olvasatairól több könyv is megjelent az utóbbi időben. Ennek ellenére úgy látjuk, hogy a kapcsolat lehetősége további alapos tanulmányozást igényel.

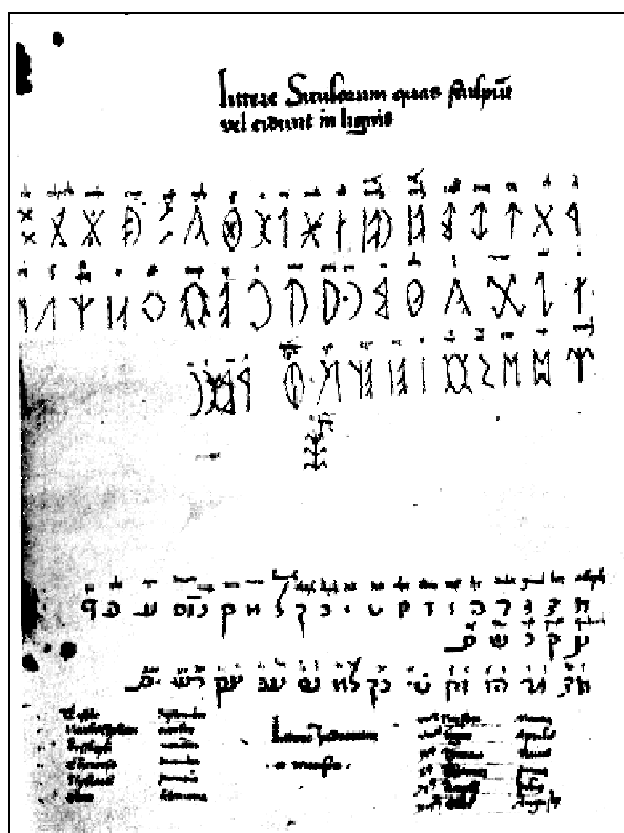
Ehhez jó kiindulásul szolgál Borbola János értelmezése a *Moszkvai matematikai papyrus* feliratáról, melyben a szöveg helyes értelmezését „második nyelvként” a matema-

tika igazolja (ilyen értelemben tehát egy bilingvisről – kétnyelvű fel-iratról – beszélhetünk.).

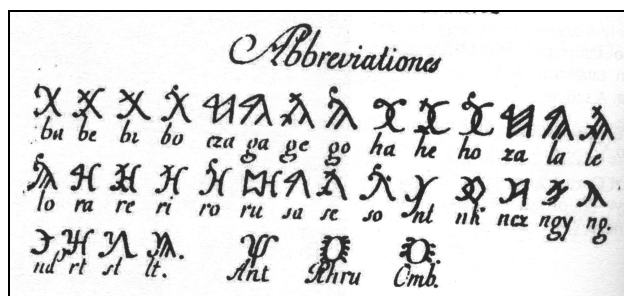
Bogárjelek: ővallási jelképek és szentek naptári névrövidítései?

A kérdés megválaszolása végett vessük össze Kájoni János ún. székely ábécéjét (1673), a Nikolsburgi rovásírásos ábécé (1483) és Marsigli Bolognai rovásnaptárának (1690) jeleit!

A következőkben párbeszédes (kérdés-felelet) formában próbáljuk meg röviden bemutatni ezt az ősi vallásunkhoz is kapcsolódó témát.

2. ábra
A Nikolsburgi ábécé

3. ábra
Kájoni rövidítései (a Telegdi-féle ábécé Kájoni átírásában)

² A hivatalos orientalisztikai képzésben csak assziriológia, egyiptológia és iranisztika szerepel – az ősi Mezopotámia kultúrájának és a székely-magyar rovásírásnak a tanulmányozására ma Magyarországon nem képeznek szakembereket. A ritkán megjelenő ilyen témájú „szakcikk” bizonyítja, hogy nincs is az akadémiai tudósok között igazán naprakész szakember. A legtöbbit publikáló Komoróczy Géza is bevallotta, hogy tulajdonképpen nem tud sumerul – munkái főleg angol és német nyelvű könyvek, tanulmányok fordításaira építkeznek.

Vásáry István, a hivatalos tudomány „rovásírás-szakértője” is jelezte nemrég egy konferencián, hogy az elmúlt néhány évtizedben már nem foglalkozott behatóan rovásírásunkkal. A másik „hivatalos” kutató, Sándor Klára ugyancsak felhagyott rovásírásunk tanulmányozásával és politikai pályán kereste további szakmai útját.

Erdélyi István régész az egyedüli, aki rovásírással kapcsolatos könyvek írására, szerkesztésére hivatalosan támogatást kap – munkái azonban kirekesztő hozzáállása miatt nem nyerik el a nemzeti oldal rovásírás-kutatóinak teljes elismerését.

Pl. nem egyeztetett Ráduly Jánossal közös könyvük megjelenése előtt, ezen cikk írójának rovásírásos füzetét pedig egyetlen mondatlall leminősíti (anélkül, hogy a kritizált állítások és az esetleges ellenérvek közül egyet is bemutatna).

Miért szerepel Kájoninál (1673) a „rövidítések” végén az Ant, Ptrhru és Omb hangértékkel szereplő jel?

Mandics György szerint azért, mert az egyházi ünnepek névadói közül az Antal (Antonius), a Péter (Petrus) és az Ambrus (Ombruzs, Ambrosius /a név jelentése: halhatatlan, isteni/) nevek rövidítéseit jelölik.

Kájoninál az „NT” ʃ ligatúra (összerovás) egy kerekített változata szerepel, „ANT” hangértékkel. A névrövidítések körébe beleillik az aND (András, Andreas), az eND (Endre), az eST (Estván-István, Stephanos /a név jelentése: megkoronázott, megkoszorúzott/ és a TPRUS (Tiberius vagy Tibor, egy zöngés-zöngétlen b-p cserét feltételezve) is.

Lehet-e másképp is értelmezni a Nikolsburgi rovás-ábécé végén szereplő „US” 0 jelet?

A jel felett áthúzva ugyanaz a „TPRUS” olvasható, mint az előtte álló, életfára emlékeztető jel felett.

Friedrich Klára szerint NY+NY az olvasata, véleményünk szerint a K+SZ hangzósítás is szóba jöhet.

Ha a 0-ban a háromlépcsős életfához vagy Tejút-jelképhez (a „TPRUS” jeléhez) illeszkedő képi jelet keresünk, kézenfekvő, hogy benne a kör közepén ponttal vagy vonallal ábrázolt „NAP” jelet ismerjük fel. Így máris eljutottunk a természeti népek „Napistenét” megjelenítő csillaghoz, a Naphoz!

Miért került a ʃ (TPRUS) és az 0 (US) jel a Nikolsburgi rovás-ábécé végére?

Mandics György (*Róvott múltunk*, 2010-2011) szerint a Nikolsburgi ábécében is a Kájoninál már említett három szentről van szó.

Ha az „NT” ʃ rovásjelet „SzeNT”-nek hangzósítjuk (megtehetjük, hiszen középső tengelye rovásírásunk „SZ” jele), akkor a TPRUS-nak olvasott, életfára emlékeztető ʃ jel valóban utalhat az előbb említett három, egy-egy hónapot kijelölő szentre.

Ha az „US”-t vízszintesen tükrözött jelként kezeljük, „is”-nek vagy „izs”-nek is hangzósítható. Akár US, akár IS a hangzósítás, mindenképpen az

„Isten” (Usten, Ősten) szavunk rövidítése jut az eszünkbe. Ezzel véleményünk szerint a Nikolsburgi ábécé végén kiolvasható a lejegyző „rejtett /szent/ üzenete”:

ʃ ʃ ʃ ʃ 0 ʃ = Háromszor szent (az) US(TeN). Amen.

Ha az eNT is ott állna az US jel után, egészen biztosan ez utóbbi értelmezés mellett tenné le mindegyikünk a voksát! De nem áll ott. Ezért most ősi hitvilágunk kutatói és az érdeklődők számára bemutatok egy másik olvasati lehetőséget is: Háromszor szent (a) NaP.

Ezután azonban az „Ámen” helyett az „Áldás” illik.

Következzék most egy gondolat kísérlet!

Mi lett volna, ha a „Háromszor szent (a) NaP. Áldás” rovásjeles felirat Gellért püspök elé került volna? Ő biztosan rátalál a katolikus vallásnak jobban tetsző „Háromszor szent (az) US(TeN). Amen.” olvasatra.

Lehet, hogy Gellért egyik hittársának köszönhetjük, hogy a furcsa „us” és a „tprus” jelölvasat terjedt el a „Nap” és a „háromszor szent” helyett?

Fazakas Árpád, Cemalettin Özdemir és Záhonyi András a XVI. Magyar Őskutatási Forumon